

C-226

Green Deal: duurzame zorg voor een gezonde toekomst.

Het versnellen van het verduurzamen van de zorg is de uitdaging voor de toekomst van de sector. Deze deal beoogt daar de benodigde impuls voor te bieden.

Partijen

1. De Minister voor Medische Zorg en Sport, de heer B.J. Bruins (hierna te noemen: VWS);
2. De Minister van Economische Zaken en Klimaat, de heer E.D. Wiebes (hierna te noemen: EZK);
3. De Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat, mevrouw S. van Veldhoven - Van der Meer (hierna te noemen: IenW);
4. De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, mevrouw K.H. Ollongren (hierna te noemen: BZK);
5. De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, mevrouw C.J. Schouten (hierna te noemen: LNV);

Partijen 1 tot en met 5 ieder handelend in zijn hoedanigheid van bestuursorgaan, samen hierna te noemen: **Rijksoverheid**;

6. ActiZ, te dezen vertegenwoordigd door de heer H. Groenendijk (hierna te noemen: ActiZ);
7. GGZ Nederland, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw J.D.C. Geel (hierna te noemen: GGZ Nederland);
8. Nederlandse Federatie Universitair Medische Centra, te dezen vertegenwoordigd door de heer J.F.M. Aartsen (hierna te noemen: NFU);
9. Nederlandse Vereniging van Ziekenhuizen, te dezen vertegenwoordigd door de heer V.O.M. Buitendijk (hierna te noemen: NVZ);
10. Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland, te dezen vertegenwoordigd door de heer T. van der Pol (hierna te noemen: VGN);
11. Nederlands Huisartsengenootschap, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw D.M.J.A. Beaujean (hierna te noemen: NHG);
12. Landelijke Huisartsen Vereniging, te dezen vertegenwoordigd door de heer P.M. van Rooij (hierna te noemen: LHV);

Partijen 6 tot en met 12 hierna samen te noemen: **Brancheorganisaties**;

13. Stichting Abrona, te dezen vertegenwoordigd door de heer J. Duenk;
14. Stichting Altrecht, te dezen vertegenwoordigd door de heer A.C. de Grunt;
15. Amsta, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw P.M.E. van Dam;
16. Antonius Zorggroep, te dezen vertegenwoordigd door de heer R.G. Meyer;
17. Archipel Zorggroep, te dezen vertegenwoordigd door de heer E. Fokkema;
18. Argos Zorggroep, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw A. van Putten-Willemsen;
19. Stichting AxionContinu Groep, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw E.A.P.M. Thewessen;
20. Bartholomeus Gasthuis, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw W. van Egdome;
21. Stichting BovenIJ Ziekenhuis, te dezen vertegenwoordigd door de heer E. van der Meer;
22. Brabantzorg, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw W. de Jong;
23. Stichting Brentano Amstelveen, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw E.A. Zuidema;
24. Stichting Cordaan, te dezen vertegenwoordigd door de heer R.G. Schmidt;
25. GGZ-Delfland, te dezen vertegenwoordigd door de heer D. v.d. Wal;
26. Deventer Ziekenhuis, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw B.J.M. Gallé;
27. GGZ-Eindhoven, te dezen vertegenwoordigd door de heer J. Verbugt;
28. Fier, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw L. Terpstra;
29. Stichting Flevoziekenhuis, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw J.E. Fijn van Draat;
30. De Forensische Zorgspecialisten, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M. Wiarda;
31. Stichting 's Heeren Loo Zorggroep, te dezen vertegenwoordigd door de heer J. Fiddler;
32. Stichting Heliomare, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw P.H.M. Esveld;

33. Stichting De Hoogstraat, te dezen vertegenwoordigd door de heer R.J. Beuse;
34. De Hoop ggz, te dezen vertegenwoordigd door de heer J. de Gruijter;
35. Innoforte, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw C.H.M.A.T. Welling;
36. Kennemerhart, te dezen vertegenwoordigd door de heer K. Stoter;
37. Kentalis, te dezen vertegenwoordigd door de heer H. Bakker;
38. Het Laar, te dezen vertegenwoordigd door de heer J. Truijen;
39. Medisch Centrum Leeuwarden, te dezen vertegenwoordigd door de heer W.J.M. Lenglet;
40. Stichting Libertas Leiden, te dezen vertegenwoordigd door de heer J. van der Meijden;
41. Libra Revalidatie & Audiologie, te dezen vertegenwoordigd door de heer V.O.M. Buitendijk;
42. Stichting Magentazorg, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw E. Lindeman;
43. Zorgcentrum Mennistenerf, te dezen vertegenwoordigd door de heer R. de Graaf;
44. Bevolkingsonderzoek Midden-West, te dezen vertegenwoordigd mevrouw E.C.J. Bongers;
45. Stichting Nederlands Kanker Instituut/Antoni van Leeuwenhoek, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M.E. van der Meer;
46. Noorderbreedte, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw S.E. van Opijnen-Zwart;
47. OLVG, te dezen vertegenwoordigd door de heer M. v.d. Bosch;
48. Wijkzorgcentrum Pennemes, te dezen vertegenwoordigd door de heer R. de Graaf;
49. Stichting Pleyade, te dezen vertegenwoordigd door de heer F. de Vroome;
50. Pro Persona, te dezen vertegenwoordigd door de heer R. Akkerman;
51. Reinier de Graaf Ziekenhuis, te dezen vertegenwoordigd door de heer S. Kroese;
52. De Rijnhoven, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw G.J.J. Prins;
53. Rode Kruis Ziekenhuis, te dezen vertegenwoordigd door de heer J. van den Heuvel;
54. Stichting Schakelring, te dezen vertegenwoordigd door de heer A.L.M.M. Mauriks;
55. Sterk Huis, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw E.J.M.A. Smits;
56. Tergooi Ziekenhuis, te dezen vertegenwoordigd door de heer H. den Hollander;
57. ViVa! Zorggroep, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw A.J. van Vliet-Eppinga;
58. WIJdeZorg, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M. van der Valk;
59. ZGT, te dezen vertegenwoordigd door de heer A.A.M. Ruikes;
60. Zorgpartners Midden-Holland, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M. van der Starre;
61. Zuyderland MC, te dezen vertegenwoordigd door de heer A. Hollanders;

Partijen 13 tot en met 61 hierna samen te noemen: **Zorgaanbieders**;

62. De heer J. Fidder;
63. De heer H. Groenendijk;
64. De heer V.O.M. Buitendijk;
65. De heer M. Kuin;
66. Mevrouw S. Bentvelsen;
67. De heer R.G. Schmidt;
68. Mevrouw B. Kooijman;
69. De heer L. Groenendaal;
70. Mevrouw L. Terpstra;
71. Mevrouw G. Gallé;
72. Mevrouw W. de Jong;
73. Mevrouw M. Van Velthuizen-Lormans;
74. De heer J.F.M. Aartsen;
75. Mevrouw G. Prins;
76. De heer R. de Jong;
77. De heer J. Verbugt;
78. Mevrouw M. van Leeuwen;
79. De heer E. van der Meer;
80. De heer F. de Vroome;
81. De heer P. Smits;

Partijen 62 tot en met 81 hierna samen te noemen: **Ambassadeurs**;

82. Verpleegkundigen en Verzorgenden Nederland, te dezen vertegenwoordigd door de heer J.H. Bakker (hierna te noemen: V&VN);
83. Federatie Medisch Specialisten, te dezen vertegenwoordigd door M.C.G. Daniëls (hierna te noemen: FMS);
84. Nederlandse Orthopaedische Vereniging, te dezen vertegenwoordigd door de heer H.A. Schuppers (hierna te noemen NOV);
85. Patiëntenfederatie Nederland, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw D. Veldman (hierna te noemen: PFN);
86. MIND Landelijk Platform Psychische Gezondheid, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M. ter Avest (hierna te noemen: MIND);
87. Zorgverzekeraars Nederland, te dezen vertegenwoordigd door A. Rouvoet (hierna te noemen: ZN);
88. Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen, Bogin (Biosimilars en Generieke geneesmiddelenindustrie Nederland) en Nprofarm, te dezen vertegenwoordigd door de heer A.G. Schouw (hierna te noemen: VIG);
89. Vereniging Milieu Platform Zorgsector, te dezen vertegenwoordigd door de heer A.B. van Engelen (hierna te noemen: MPZ);
90. Intrakoop, te dezen vertegenwoordigd door de heer F. Kaptein (hierna te noemen Intrakoop);
91. Nederlandse Vereniging voor Inkoopmanagement, te dezen vertegenwoordigd door de heer S. Eilander (hierna te noemen NEVI);

Partijen 82 tot en met 91 hierna samen te noemen: **Andere branche- en koepelorganisaties;**

92. Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Amstelveen handelend als bestuursorgaan, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw F. Gordon;
93. Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Arnhem handelend als bestuursorgaan, te dezen vertegenwoordigd door de heer P. van Hoof;
94. Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Breda handelend als bestuursorgaan, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M. Haagh;
95. Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Haarlem handelend als bestuursorgaan, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw C.Y. Sikkema;
96. Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Hilvarenbeek handelend als bestuursorgaan, te dezen vertegenwoordigd door de heren A.A.C.G. van der Put en G.A. Overmans;
97. Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Veenendaal handelend als bestuursorgaan, te dezen vertegenwoordigd door de heer C.M. Verloop;

Partijen 92 tot en met 97, hierna samen te noemen: **Gemeenten;**

98. Omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied, te dezen vertegenwoordigd door de heer F. Meelker;
99. Omgevingsdienst IJmond, te dezen vertegenwoordigd door de heer B. Pannekeet;
100. Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant, te dezen vertegenwoordigd door de heer N. van Mourik;
101. Omgevingsdienst Regio Arnhem, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw C. Smelik;
102. Omgevingsdienst West-Holland, te dezen vertegenwoordigd door de heer C.J. van Mullem;

Partijen 98 tot en met 102, hierna samen te noemen: **Omgevingsdiensten;**

103. Zorginstituut Nederland, te dezen vertegenwoordigd door de heer J. Wijma (hierna te noemen: Zorginstituut Nederland);
104. ZonMw, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw H. Bonink (hierna te noemen: ZonMw);
105. IVN Natuureducatie, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw R. Visscher (hierna te noemen: IVN);
106. Staatsbosbeheer, te dezen vertegenwoordigd door de heer H.A. Boeschoten (hierna te noemen: Staatsbosbeheer);
107. Landschappen NL, te dezen vertegenwoordigd door de heer H. Bartelink (hierna te noemen: LandschappenNL);

- 108. Stichting Nederlands Normalisatie-instituut, te dezen vertegenwoordigd door de heer R. Terwisga (hierna te noemen: NEN);
- 109. Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M. de Kroon (hierna te noemen: TNO);
- 110. MVO Nederland, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw A. Haijer (hierna te noemen: MVO Nederland);
- 111. Stichting Eten+Welzijn, te dezen vertegenwoordigd door de heer R. Crabbé (hierna te noemen Eten+Welzijn);
- 112. Dutch Cuisine, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M. Mulder (hierna te noemen Dutch Cuisine);
- 113. Platform Patiënt en Voeding, te dezen vertegenwoordigd door de heer G. Remmers (hierna te noemen Patiënt en Voeding);
- 114. Stichting Milieukeur, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw I. Vlot (hierna te noemen: SMK);
- 115. Stichting Bee Foundation, te deze vertegenwoordigd door mevrouw S. Copijn (hierna te noemen Bee Foundation);

Partijen 103 tot en met 115, hierna samen te noemen: **Zbo's en kennisinstellingen**;

- 116. Nederlandse Vereniging van Banken, te dezen vertegenwoordigd door de heer C.P. Buijink (hierna te noemen: NVB);
- 117. ABN AMRO Bank N.V., te dezen vertegenwoordigd door mevrouw A.J. van Balen (hierna te noemen: ABN AMRO);
- 118. Rabobank, te dezen vertegenwoordigd door de heer M. van Schaik (hierna te noemen: Rabobank);
- 119. BNG Bank N.V., te dezen vertegenwoordigd door mevrouw P. Bieringa (hierna te noemen: BNG Bank);
- 120. ING, te dezen vertegenwoordigd door de heer T. Eterman (hierna te noemen: ING);
- 121. Triodos Bank N.V. en Triodos Groenfonds N.V., te dezen vertegenwoordigd door mevrouw A. Zwart (hierna te noemen: Triodos);

Partijen 116 tot en met 121, hierna samen te noemen: **NVB en Banken**;

- 122. PGGM, te dezen vertegenwoordigd door de heer F. Kraanen, hierna te noemen PGGM;

Partij 122, hierna te noemen: **PGGM**;

- 123. Philips Electronics Nederland B.V., te dezen vertegenwoordigd door de heer R. Metzke (hierna te noemen: Philips);
- 124. Siemens Healthineers, te dezen vertegenwoordigd door de heer P.W.A.M. Riswick (hierna te noemen: Siemens Healthineers);
- 125. Pharmacare.ai, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw C. Rijcken (hierna te noemen: Pharmacare.ai);
- 126. Signify, te dezen vertegenwoordigd door de heer T.C.E.H. Leenders (hierna te noemen: Signify);
- 127. Van Straten Medical B.V., te dezen vertegenwoordigd door de heer B.J. van Straten (hierna te noemen: Van Straten Medical);
- 128. Strukton Worksphere, te dezen vertegenwoordigd door de heer W.B. Alen, (hierna te noemen: Strukton Worksphere);
- 129. Eiffel, te dezen vertegenwoordigd door mevrouw M. Noomen-Greve (hierna te noemen: Eiffel);
- 130. FoodforCare, te dezen vertegenwoordigd door de heer T. Camps (hierna te noemen: FoodforCare);
- 131. Power Quality Saving B.V., te dezen vertegenwoordigd door de heer L.I.S. Vlaardingerbroek (hierna te noemen: PQS);
- 132. Van Beek Ingenieurs B.V., te dezen vertegenwoordigd door de heer G.M. Hendriks (hierna te noemen Van Beek);
- 133. Deerns, te dezen vertegenwoordigd door de heer X.E.E. Crolla (hierna te noemen: Deerns);

Partijen 123 tot en met 133, hierna samen te noemen: **Leveranciers**;

Hierna samen te noemen: **Partijen**.

Algemene overwegingen

1. Om onze welvaart ook voor toekomstige generaties te behouden, is het nodig het concurrentievermogen van onze economie te versterken en tegelijkertijd de belasting van het milieu en de afhankelijkheid van fossiele energie en schaarse grondstoffen te verminderen.
2. Creativiteit, ondernemerschap en innovatie zijn essentieel om deze omslag naar groene groei mogelijk te maken. Bedrijven, burgers en maatschappelijke organisaties nemen volop concrete initiatieven voor vergroening van economie en samenleving. Met de Green Deal aanpak wil het kabinet deze dynamiek in de samenleving op groene groei optimaal benutten.
3. Green Deals bieden bedrijven, burgers en organisaties een laagdrempelige mogelijkheid om samen met de overheid te werken aan groene groei. Initiatieven uit de samenleving staan daarbij aan de basis. Daar waar deze aanlopen tegen belemmeringen die volgens initiatiefnemers kunnen worden aangepakt op rijksniveau, wil het kabinet zich inzetten deze weg te nemen of op te lossen om zo deze initiatieven te faciliteren en te versnellen. In een Green Deal leggen partijen hierover concrete afspraken schriftelijk vast.
4. De resultaten van een Green Deal kunnen worden gebruikt bij andere, vergelijkbare projecten, waardoor er navolging kan plaatsvinden en de reikwijdte van een Green Deal kan worden vergroot zonder dat daar specifieke ondersteuning vanuit de Rijksoverheid tegenover staat.

Specifieke overwegingen

Partijen overwegen dat:

Inleiding

1. De gezondheidszorg wordt geconfronteerd met de effecten van klimaatverandering op de gezondheid. Daarnaast draagt de zorgsector bij aan milieueffecten en klimaatverandering. Zij is namelijk een van de vervuilers. Het tegengaan van klimaat- en milieueffecten is in het belang van de zorgsector.
2. De eerste Green Deal van de zorgsector – ‘Nederland op weg naar duurzame zorg’ uit 2015 – heeft een brede beweging in gang gezet. Steeds meer zorginstellingen, zorgprofessionals, patiënten en cliënten, overheden en leveranciers van diensten en producten zijn naar aanleiding van die eerste Green Deal gemotiveerd geraakt om zich in te zetten voor het verduurzamen van de zorgsector. Als gevolg hiervan hebben de bij de deal betrokken omgevingsdiensten, gemeenten en zorginstellingen elkaar versterkt in hun streven naar duurzaamheid.
3. Het groeiend besef van de urgentie in de gehele maatschappij en het voornemen van het kabinet Rutte III om te komen tot een Klimaatakkoord rechtvaardigt een nieuwe Green Deal ‘Duurzame Zorg voor een gezonde toekomst’ (hierna te noemen Green Deal) die het verduurzamen van de zorgsector op vier essentiële thema’s in een stroomversnelling brengt.
4. Een gezamenlijke inspanning van alle Partijen is noodzakelijk om die versnelling voortvarend aan te pakken. Bewustwording bij bestuurders van zorginstellingen, maar ook bij zorgverleners, patiënten en cliënten is voorwaarde om te verduurzamen. Goede voorbeelden kunnen hierbij helpen.

CO₂ reductie

1. Het op te stellen Klimaatakkoord beoogt het nagenoeg terugdringen van de CO₂-emissie in Nederland tussen nu en 2050. In 2030 moet de CO₂-emissie in Nederland al bijna de helft lager zijn dan in 1990. Ook de zorgsector wil hieraan zijn bijdrage leveren. Deze Green Deal stimuleert en ondersteunt de zorgsector bij de uitwerking van zijn bijdrage in het kader van het aanstaande Klimaatakkoord.
2. Die ambities vragen om een andere benadering die het hele zorgproces omvatten. Energiebesparing kan veel meer structureel ingebed worden in de reguliere processen. De mogelijkheden voor energiebesparing en voor de inzet van duurzame energie kunnen integraal worden meegenomen in beslissingen over (ver)bouw, mobiliteit, het toepassen van e-health en inkoop.

Circulair werken

1. De groeiende (wereld)bevolking en de toenemende welvaart doen een steeds groter beroep op de beschikbare grondstoffen. Daarom is het noodzakelijk anders – efficiënter en minder verspillend – met die grondstoffen om te gaan. Het tegengaan van verspilling is ook uit een oogpunt van financiële duurzaamheid van de zorg van belang. Het streven is ‘circulair’ een vast criterium te maken bij alle inkoop in de zorg.
2. Circulair werken voorkomt verspilling in de hele keten: geen onnodig transport, verbruik van producten, materialen, energie en water. In de zorgsector liggen de mogelijkheden onder meer bij voeding, medische hulpmiddelen, wegwerpproducten, meubilair, bedrijfskleding, wasgoed, facilitaire producten en bouwmaterialen.

Medicijnresten uit water

1. Medicijnresten komen na gebruik via het lichaam, de urine en ontlasting in het riool. Een klein deel komt via de gootsteen door het verkeerd afvoeren van medicijnresten. De totale medicijnvracht gemeten bij de waterzuiveringsinstallaties is groot en zal – als er niets wordt ondernomen - onder meer door vergrijzing nog groeien. Medicijnresten hebben negatieve gevolgen voor het waterleven en de drinkwaterbereiding.

Een gezondmakende leef- en verblijfsomgeving

1. Bij verduurzaming van de zorgsector gaat het ook om een omgeving die actief bijdraagt aan een gezond leef- en werkklimaat en de kwaliteit van de zorg.
2. Wanneer zorg en wonen samengaan, bieden de binnen- en buitenruimte mogelijkheden voor beweging en ontspanning. Een gezondmakende (conform het concept positieve gezondheid) leefomgeving bevordert het herstelproces, welzijn en welbevinden en zo de kwaliteit van leven van patiënten, cliënten en zorgpersoneel.
3. Onlosmakelijk verbonden met een gezond makende leefomgeving binnen de zorg is een integraal duurzaam en gezond voedsel- en voedingsbeleid.

Partijen komen het volgende overeen:

1. Doel

Artikel 1: Doel

- a. Doel van de Green Deal is gezamenlijk de verduurzaming van de zorgsector te versnellen.

2. Inzet en acties

Artikel 2: Inzet en acties alle Partijen gezamenlijk

1. De partijen van de Green Deal verduurzamen de zorg door:
  - a. de CO₂-emissie van de zorgsector terug te dringen;
  - b. circulair werken te bevorderen;
  - c. de hoeveelheid medicijnresten in oppervlaktewater en grondwater terug te dringen;
  - d. en door het creëren van een leefomgeving in en buiten zorginstellingen die de gezondheid van iedereen bevordert.

Artikel 3: Inzet en acties Rijksoverheid

1. Algemeen

1. De Rijksoverheid faciliteert de uitvoering van deze Green Deal door:
  - het inrichten van het VWS-programma Duurzame Zorg als aanspreek- en coördinatiepunt voor de Green Deal zowel voor binnen als buiten VWS;
  - het door VWS laten bevorderen van de samenwerking en afstemming tussen Partijen die betrokken zijn bij de Green Deal;
  - het bevorderen van kennisontwikkeling;
  - ondersteuning van de Ambassadeurs, bijvoorbeeld door het initiëren en organiseren van brancheoverstijgende bijeenkomsten voor Ambassadeurs en andere zorgprofessionals;
  - kennisdeling in brede zin en tussen de Partijen te ondersteunen, bijvoorbeeld door het organiseren van zogenoemde kennistafels;
  - zich in te spannen om belemmeringen weg te nemen - bijvoorbeeld in wet- en regelgeving - die het behalen van het doel van de Green Deal in de weg staan.

2. Thema I: CO₂-emissie reductie

- a. De Rijksoverheid streeft er naar bij het ontwikkelen van de regelgeving rond de CO₂-reductie en het toezicht, de administratieve lasten tenminste gelijk te houden. VWS spant zich in om de bijzondere kenmerken van de zorgsector bij de ontwikkeling van wetgeving en toezicht in het overleg met de betrokken departementen te adresseren.
- b. De Rijksoverheid zet erop in samen met relevant betrokkenen via de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland van EZK een netwerk van kennisorganisaties te vormen uit het maatschappelijk vastgoed waaronder vanuit zorgperspectief het Milieuplatform Zorg, TNO, en zo nodig andere organisaties (zoals bijvoorbeeld RIVM). Binnen het netwerk wordt kennis verzameld (good practices en ervaringsgegevens per sector (ook internationaal) zowel van maatregelen (technisch en proces) als van opdrachtgeverschap en financieringsconstructies), kennis bewerkt (vastgoedplanning, business cases, (laten) vastleggen good practices en ervaringsgegevens in rapportages, database, handleidingen), kennis verspreid (good practices, ervaringsgegevens en routekaarten via o.a. bijeenkomsten en online communicatie) en worden kennis en innovaties ontwikkeld (vraagarticulatie stimuleren ten behoeve van onderzoeks- en ontwikkelprojecten).
- c. VWS stimuleert het gebruik van e-health en zorg op de juiste plek, waarmee het gebruik van intramurale voorzieningen en het vervoer kan worden verminderd.

3. Thema II: Circulair werken

- a. IenW, EZK en VWS werken in het Rijksbrede programma 'Nederland Circulair in 2050' samen aan het stimuleren en verder ontwikkelen van circulair werken in de zorg.
- b. VWS zet zich in om te komen tot wetgeving door het voorstel dat onder voorwaarden, herverwerking van hulpmiddelen voor eenmalig gebruik toestaat met als doel verspilling tegen te gaan.
- c. VWS wil de duurzame inkoop van medische hulpmiddelen stimuleren. VWS faciliteert in dat kader de dialoog tussen inkopers en medische specialisten hierover.
- d. VWS bevordert onderzoek naar mogelijke oplossingen die bijdragen aan verminderd grondstoffengebruik.
- e. De Rijksoverheid zorgt voor kennisdeling, het uitwisselen van ervaringen en best practices op het gebied van circulair inkopen en maatschappelijk verantwoord inkopen bijvoorbeeld via de Green Deal 'Circulair Inkopen 2.0', het Manifest 'Maatschappelijk Verantwoord Inkopen' en het Expertisecentrum Aanbesteden Piano van EZK.

4. Thema III: Medicijnresten in het afvalwater

- a. Om de hoeveelheid medicijnresten in het afvalwater te verminderen, werkt de Rijksoverheid via de ‘Ketenaanpak Medicijnresten’ uit afvalwater aan een Uitvoeringsprogramma 2018-2022. Het programma - een initiatief van IenW – beschrijft de doelstellingen die de ketenpartners gezamenlijk willen behalen, de acties die daarvoor nodig zijn en welke relevante Partijen als partners hieraan willen deelnemen of dit willen ondersteunen.
- b. IenW en VWS zetten zich met de relevante Partijen van de Green Deal in om te komen tot vermindering van het gebruik van contrastmiddelen en psychofarmaca en om de hoeveelheid medicijnresten in afvalwater van ziekenhuizen terug te dringen.

Gezondmakende leef- en verblijfsomgeving

- a. De Rijksoverheid spant zich in om samen relevante Partijen van de Green Deal kennis en goede voorbeelden over een gezondmakende leef- en verblijfsomgeving te verzamelen, te verspreiden en te implementeren bijvoorbeeld binnen het Preventieakkoord.

Artikel 4: Inzet en acties Brancheorganisaties

- a. De Brancheorganisaties spannen zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema’s energiegebruik en CO₂-emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezondmakende leef- en verblijfsomgeving.
- b. De Brancheorganisaties activeren hun leden en verhogen het bewustzijn bij bestuur en zorgverleners. Zij stellen werkgroepen in en participeren actief in de landelijke beleidsvorming. Daarnaast ondersteunen zij hun leden met kennis en stimuleren en faciliteren zij het uitwisselen van informatie waaronder goede voorbeelden.
- c. Bij de CO₂-reductie gelden de doelen zoals geformuleerd in de Klimaatwet en zoals worden uitgewerkt in het Klimaatakkoord. Uitgangspunten daarbij zijn kostenefficiëntie en het aansluiten bij de bestaande cycli van renovatie, onderhoud en nieuwbouw.
- d. De Brancheorganisaties en leden onderhouden contact met gemeenten en andere betrokken organisaties ten behoeve van een wijkgerichte aanpak voor de reductie van de CO₂-emissie.
- e. Elke brancheorganisatie levert een routekaart voor haar sector.
- f. Deze routekaarten geven inzicht hoe de zorg een CO₂ neutrale portefeuille in 2050 en een halvering van het CO₂-gebruik in 2030 realiseert waarbij er geïnvesteerd wordt op natuurlijke momenten van investering, renovatie en nieuwbouw.
- g. Deze routekaarten zijn op het niveau van de totale vastgoedportefeuille voor programmering en planning per sector. De Brancheorganisaties ondersteunen en faciliteren hun leden optimaal om routekaarten (meerjaren onderhouds- en huisvestingsplan) per instelling op te stellen.
- h. Bij het opstellen van de routekaarten wordt aangesloten bij de planning van het op te stellen Klimaatakkoord. Dit betekent voornamelijk dat de routekaarten op 1 mei 2019 klaar moeten zijn.
- i. Specifieke inzet van de Brancheorganisaties wordt daarnaast genoemd in bijlage 1, met onderdelen I t/m VII van deze Green Deal.

Artikel 5: Inzet en acties Zorgaanbieders

- a. De Zorgaanbieders spannen zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema’s energiegebruik en CO₂-emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezondmakende leef- en verblijfsomgeving.
- b. De Zorgaanbieders maken dit naar buiten zichtbaar.
- c. De Zorgaanbieders werken in dit kader ook mee aan de routekaart ‘CO₂ neutraal 2050’. De Rijksoverheid en de Brancheorganisaties zullen de instellingen daarbij ondersteunen.
- d. De Zorgaanbieders zijn in het kader van de Green Deal bereid kennis te delen en hierover te communiceren met andere zorginstellingen zodat via samenwerking de gehele zorg duurzaam gaat werken.
- e. Specifieke inzet van de Zorgaanbieder Fier wordt genoemd in bijlage 2, onderdeel I van deze Green Deal.

Artikel 6: Inzet en acties Ambassadeurs

- a. Ambassadeurs zijn gevraagd door VWS in samenwerking met de Brancheorganisaties vanwege hun 'groene' reputatie en gezag als bestuurder binnen de branche. Zij zijn de vaandel dragers van de verduurzaming binnen hun branche van de zorgsector.
- b. Ambassadeurs spitsen hun voortrekkersrol toe op:
  - het branche-overstijgend uitdragen van goede voorbeelden en het uitwisselen van initiatieven;
  - het uitdragen van de integraliteit van verduurzaming: CO₂-reductie, circulair werken, het verminderen van medicijnresten in afvalwater en bijdragen aan een gezondmakende leefomgeving;
  - het genereren en verspreiden van kennis op het gebied van duurzaamheid;
  - het positioneren van duurzaamheid in de opleidingen.

Artikel 7: Inzet en acties V&VN

- a. V&VN ondersteunt het doel van de Green Deal. Verpleegkundigen en verzorgenden kunnen een bijdrage leveren aan het duurzaam gebruik van middelen, het tegengaan van verspilling en het op duurzame wijze inrichten van de omgeving waarin de zorg wordt verleend.
- b. V&VN roept haar leden op om op duurzame wijze zorg te verlenen, met als resultaat: betere gezondheidsuitkomsten en lagere kosten. Vanuit het oogpunt van preventie kunnen verpleegkundigen en verzorgenden bijdragen aan bewustwording bij patiënten en cliënten (maar ook burgers in bredere zin) van de invloed van klimaatverandering op gezondheid.
- c. V&VN zal de beroepsopleidingen in de zorg benaderen om in hun programma's expliciet aandacht te besteden aan en de bijdrage die verpleegkundigen en verzorgenden kunnen leveren aan de doelen van de Green Deal. V&VN ziet al goede aanzetten in instellingen die bijdragen aan de gestelde doelen. V&VN wil nader onderzoeken op welke wijze zij het beste kan bijdragen aan verdere opvolging hiervan en het onderling uitwisselen van 'goede voorbeelden' als inspiratie voor de beroepsgroep.

Artikel 8: Inzet en acties FMS

- a. Omdat het klimaat en klimaatveranderingen invloed hebben op de gezondheid en gelijktijdig de gezondheidszorg zelf bijdraagt aan CO₂-uitstoot en milieuvuiling (bijvoorbeeld met productafval) steunt de FMS de Green Deal.
- b. De FMS ziet voor haarzelf een agenderende rol en een inspanningsverplichting ten aanzien van het vergroten van het bewustzijn omtrent de doelstellingen van de Green Deal bij zorgprofessionals, bestuurders in de zorg en patiëntengroepen. Zij support initiatieven die bijdragen aan dit bewustzijn en aan het daadwerkelijk verminderen van de ecologische voetafdruk.

Artikel 9: Inzet en acties NOV

- a. De NOV spant zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema's energieverbruik en CO₂-emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezond makende leef- en verblijfsomgeving. De NOV ontwikkelt initiatieven om het bewustzijn van specialisten en patiënten te verhogen en de ecologische voetprint van haar interventies te verminderen.

Artikel 10: Inzet en acties PFN

- a. PFN staat sympathiek tegenover de Green Deal en initiatieven die bijdragen aan duurzaamheid en de bewustwording bij raden van bestuur en zorgprofessionals. PFN vindt het voorkomen van ziekten die ontstaan door klimaatverandering belangrijk en zij steunt het verduurzamen van zorgpaden. PFN zal haar leden waar relevant en in op grote lijnen informeren over relevante ontwikkelingen.

Artikel 11: Inzet en acties MIND

- a. MIND staat sympathiek tegenover de Green Deal en initiatieven die bijdragen aan duurzaamheid en de bewustwording bij raden van bestuur van zorginstellingen en zorgprofessionals. MIND vindt het voorkomen van ziekten die ontstaan door klimaatverandering belangrijk en zij steunt het verduurzamen van zorgpaden. MIND zal haar leden waar relevant en op grote lijnen informeren over relevante ontwikkelingen.

Artikel 12: Inzet en acties ZN

- a. Vanuit hun bedrijfsvoering nemen zorgverzekeraars verantwoordelijkheid voor duurzaam en maatschappelijk verantwoord ondernemen, bijvoorbeeld in milieuvriendelijke huisvesting en werkwijze. Daarnaast spelen zorgverzekeraars een constructief-kritische, stimulerende en ondersteunende rol in de verduurzaming van de zorgsector. Zij spreken in periodieke (strategische) gesprekken met zorgaanbieders over 'de juiste zorg op de juiste plek': kan de zorg thuis, dichtbij huis of in een minder complexe context geleverd worden zodat patiënten niet verder dan nodig reizen en zodat gebouwen en materialen doelmatig worden ingezet.

Artikel 13: Inzet en acties VNG

- a. De VNG spant zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema's energieverbruik en CO₂- emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezond makende leef- en verblijfsomgeving.
- b. De VNG zal zich in het kader van de Green Deal inzetten op: het bevorderen van kennisontwikkeling en ondersteunen van kennisdeling; samen met aanbieders van zorg en ondersteuning en zorgverzekeraars werken aan de zorg op de juiste plek o.a. door het stimuleren van e-health en zorg en ondersteuning dichtbij huis; circulair gebruik en duurzame inkoop stimuleren door daar met Brancheorganisaties en producenten van hulpmiddelen afspraken over te maken.

Artikel 14: Inzet en Acties VIG

- a. De VIG zet zich in om de geneesmiddelensector te verduurzamen. Daarbij worden vier fasen van de levenscyclus van geneesmiddelen onderscheiden: de fase van ontwikkeling, de productie, de marktfase en de afvalverwerking.
- b. De VIG richt een kennisplatform in om onderling kennis uit te wisselen van goede voorbeelden over CO₂ reductie in het productieproces.
- c. De VIG zet concrete acties in op het gebied van verspilling van geneesmiddelen en verpakkingen, en het gebruik van duurzame verpakkingsmaterialen via het branche verduurzamingsplan verpakkingen.
- d. De VIG neemt actief deel aan de Ketenaanpak medicijnresten uit afvalwater.
- e. Daarnaast werken de leden van de VIG aan risico-analyses over milieu-effecten bij de ontwikkeling van nieuwe geneesmiddelen.
- f. De VIG zet zich in om informatie over de milieu-effecten van geneesmiddelen actief te delen met alle partijen in de keten.

Artikel 15: Inzet en acties MPZ

- a. MPZ ontwikkelt en verspreidt kennis voor duurzaamheid.
- b. MPZ ontwikkelt met haar leden kennis en instrumenten voor de zorg voor alle milieuthema's (monitoren, energie, water, afval, gevaarlijke stoffen, vervoer, bouw, groen, voeding, inkoop, beleid, verslaglegging) en beheert een (verder uit te breiden) digitaal kenniscentrum met openbare database met thans 270 energie- en milieumaatregelen.
- c. MPZ komt met een jaarlijkse benchmark van cure- en care-instellingen van o.a. CO₂-footprint, energie, water, afval, vervoer. Hiermee is de jaarlijkse milieuprestatie in beeld.
- d. MPZ werkt mee aan de routekaart 'Klimaatneutrale zorg'. MPZ koopt maatschappelijk verantwoord in en onderhoudt het keurmerk Milieuthermometer Zorg.
- e. MPZ participeert in de huidige tien lokale Green Deals Zorg waarin gemeenten, omgevingsdiensten en zorginstellingen uit de lopende Green Deal ('Nederland op weg naar duurzame zorg') invulling geven aan de verduurzaming inclusief circulair werken. Kennisoverdracht, een geïntegreerde aanpak en stimuleren blijken effectief om verdergaande doelen dan de wettelijke normen te bereiken. Een overzicht van de lopende regionale Green Deals Zorg wordt genoemd in bijlage 3, onderdeel II van deze Green Deal.
- f. Het MPZ stelt kennis over de integrale, duurzame bedrijfsvoering in een toegankelijke vorm beschikbaar voor haar leden, overige zorginstellingen en stakeholders.

Artikel 16: Inzet en acties Intrakoop

- a. Intrakoop zet zich in om de inkoop in de zorg te verduurzamen en circulair te maken.
- b. Intrakoop spant zich in om zorgorganisaties bekend te maken met de richtlijn duurzaam inkopen en samen met relevante partners, waaronder de Rijksoverheid, een versimpelde versie hiervan voor kleine organisaties te maken.
- c. Intrakoop spant zich in om samen met partners, waaronder de Rijksoverheid, een format voor duurzaam inkoopbeleid maken.
- d. Intrakoop zal in de productgroepen textiel, onderhoud, eten en drinken en afval projecten opzetten om de zorg te verduurzamen.
- e. Specifieke inzet van Intrakoop wordt daarnaast genoemd in bijlage 3, onderdeel II van deze Green Deal.

Artikel 17: Inzet en acties NEVI

- a. NEVI heeft een werkgroep MVI/Zorg opgericht om maatschappelijk verantwoord inkopen in de zorg te bevorderen. Concrete doelstelling van deze werkgroep is het opleveren van een webpagina 'MVI in de zorg' met hand-on tools en tips voor tien veel voorkomende inkoopcategorieën voor zorginstellingen zodat de tactisch inkoper zelf direct aan de slag kan met duurzame inkoop en weet waar en bij wie hij/zij de informatie kan vinden
- b. Specifieke inzet van NEVI wordt daarnaast genoemd in bijlage 3, onderdeel III van deze Green Deal.

Artikel 18: Inzet en acties Gemeenten

- a. Gemeenten houden bij hun beleid voor ruimtelijke ordening, planontwikkeling en vergunningverlening rekening met gezondheidmakende mogelijkheden van de leefomgeving en betrekken waar nodig de zorgsector bij de ontwikkeling hiervan.
- b. Gemeenten betrekken de zorgsector bij het ontwikkelen en uitvoeren van hun beleid op aardgasvrij, CO₂-reductie en circulair.
- c. Effectieve voorbeelden hiervan zijn de huidige tien lokale Green Deals Zorg waarin gemeenten, omgevingsdiensten en zorginstellingen uit de lopende Green Deal ('Nederland op weg naar duurzame zorg') invulling geven aan de verduurzaming inclusief circulair werken. Kennisoverdracht, een geïntegreerde aanpak en stimuleren blijken effectief om verdergaande doelen dan de wettelijke normen te bereiken. Deze regionale aanpak zal verder worden doorgezet en uitgebreid. Een overzicht van de regionale Green Deals Zorg wordt genoemd in bijlage 3, onderdeel II van deze Green Deal.

Artikel 19: Inzet en acties Omgevingsdiensten

- a. Omgevingsdiensten wijzen zorginstellingen op het belang van een integrale duurzame bedrijfsvoering en het maken van afspraken hierover, met als minimale basis de wettelijke vereisten op het gebied van een duurzame bedrijfsvoering. Deze afspraken kunnen aanleiding zijn voor meer zelfregulering.
- b. Omgevingsdiensten leveren inhoudelijke expertise over bestaande en nieuwe thema's voor een duurzame bedrijfsvoering in de zorg.
- c. Omgevingsdiensten betrekken mede-overheden en andere omgevingsdiensten bij het overleg over duurzame bedrijfsvoering in de zorg en delen ervaringen.
- d. Omgevingsdiensten bewaken het minimum kwaliteitsniveau van keurmerken of andere, gelijkwaardige monitoringsmethodieken op basis van wettelijke vereisten.

Artikel 20: Inzet en acties Zorginstituut Nederland

- a. Zorginstituut Nederland werkt samen met patiënten, zorgaanbieders en zorgverzekeraars aan goede, betaalbare en voor iedereen toegankelijke zorg. Zorginstituut Nederland werkt samen aan duurzame zorg en zal zijn partners stimuleren om te kiezen voor groene, duurzame alternatieven. Bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van kwaliteitsstandaarden en richtlijnen en bij innovaties.
- b. Daarbij geeft Zorginstituut Nederland zelf het goede voorbeeld in de eigen processen en gebruikt het principe 'eenmalig vastleggen aan de bron, meervoudig gebruik'.

Artikel 21: Inzet en acties IVN Natuureducatie, Staatsbosbeheer en LandschappenNL, samen vormend de Alliantie Natuur en Gezondheid

IVN Natuureducatie, Staatsbosbeheer en LandschappenNL vormen samen de Alliantie Natuur en Gezondheid en zetten zich als volgt in:

- a. De Alliantie werkt binnen de zorgsector aan bewustwording van de waarde van natuur voor gezondheid; onder meer door een campagne en een terugkerend symposium voor professionals uit zorg en natuur.
- b. De Alliantie zal zich inzetten voor verdere vergroening van de leefomgeving en het uitbreiden van natuurgerichte gezondheidsinterventies.
- c. De Alliantie zal via de website beterinhetgroen.nl gezonde beweegmogelijkheden voor een breder publiek toegankelijker maken.
- d. De Alliantie zal zich inzetten om de wetenschappelijke onderbouwing van de effectiviteit van de groene gezondheidsinterventies te versterken.

Artikel 22: Inzet en acties NEN

- a. NEN spant zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema's energiegebruik en CO₂-emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezondmakende leef- en verblijfsomgeving.
- b. NEN versnelt duurzaam werken door internationale en transsectorale kennis over verduurzamen te verspreiden, bijvoorbeeld door het inrichten van een intersectoraal team en deel uit te maken van een internationaal netwerk.
- c. NEN versnelt duurzaam werken door kennis en ervaringsuitwisseling nationaal en internationaal te faciliteren en waar mogelijk op te schalen.
- d. NEN spant zich in om duurzame normen als maatschappelijk verantwoord inkopen binnen de zorg onder de aandacht te brengen.
- e. NEN is voornemens circulaire economie in de beleidsagenda te plaatsen en op te nemen in het werkprogramma voor de sector zorg, van e-health en kwaliteitsmanagement tot medische technologie.
- f. Specifieke inzet van NEN wordt daarnaast genoemd in bijlage 4, onderdeel I van deze Green Deal.

Artikel 23: Inzet en acties TNO

- a. Met het tekenen van de Green Deal onderschrijft TNO de noodzaak voor het oprichten van een aanspreek- en coördinatiepunt (programma Duurzaamheid Zorg) en heeft de ambitie om hier proactief aan bij te dragen;
- b. TNO spant zich in om de Rijksoverheid, brancheorganisaties en zorgaanbieders te ondersteunen bij het tot stand komen van routekaarten die leiden tot de beoogde CO₂-emissiereductie;
- c. TNO spant zich in om al dan niet met zorgaanbieders kennis en technologie te ontwikkelen en dissemineren die bijdraagt aan de verduurzaming van de zorgsector;
- d. TNO spant zich in om gezamenlijk met zorgaanbieders en leveranciers systemen, producten en richtlijnen te ontwikkelen die bijdragen aan de verduurzaming van de zorgsector.
- e. Specifieke inzet van TNO wordt daarnaast genoemd in bijlage 4, onderdeel II van deze Green Deal.

Artikel 24: Inzet en acties MVO Nederland

- a. MVO Nederland werkt actief samen om innovaties op het gebied van duurzaamheid in de zorg te agenderen en verspreiden: door het werken met ambassadeurs en opiniemakers aan een strategische duurzaamheidsagenda voor de zorg; door het delen en borgen van kennis via bijeenkomsten in samenwerking met partners voor het opdoen van kennis en contacten en gestructureerd uitwisselen van best practices rondom MVO-thema's.
- b. MVO Nederland stimuleert samenwerking in de zorgketen op die thema's die organisaties alleen niet kunnen oplossen, door het opzetten en faciliteren van (keten)innovatieprojecten.
- c. Specifieke inzet van MVO Nederland wordt daarnaast genoemd in bijlage 4, onderdeel III van deze Green Deal.

Artikel 25: Inzet en acties ZonMw

- a. ZonMw spant zich in door praktisch ondersteunende kennisontwikkeling en verspreiding op de vier thema's binnen haar programmering in te passen
- b. Specifieke inzet van ZonMw wordt daarnaast genoemd in bijlage 4, onderdeel IV van deze Green Deal.

Artikel 26: Inzet en acties 'St. Eten+Welzijn, Dutch Cuisine, Platform Patiënt en Voeding'

- a. Het collectief 'Stichting Eten+Welzijn, Dutch Cuisine en Platform Patiënt en Voeding' zet zich in voor een integraal duurzaam en gezond voedsel- en voedingsbeleid en wordt daarnaast genoemd in bijlage 4, onderdeel V van deze Green Deal.

Artikel 27: Inzet en acties SMK

- a. Als onafhankelijke keurmerkbeheerder faciliteert SMK samen met MPZ instellingen om hun milieu-inspanningen zichtbaar te maken en hun milieuprestatie controleerbaar en geborgd. De Milieuthermometer versterkt daarnaast de uitvoering van het duurzaamheidsbeleid van gemeenten en kan hen ontlasten bij de taken van handhaving en de aansluiting op de wettelijke eisen.

Artikel 28: Inzet en acties Bee Foundation

- a. De Bee Foundation zet zich in om bijenoases aan te leggen in samenwerking met ziekenhuizen. Hiermee dragen we bij aan een kleurrijke natuurlijke omgeving voor patiënten en een voedselrijke omgeving voor wilde bijen, hommels en vlinders. Het aanleggen van bijenoases wordt vormgegeven als een educatieve activiteit waarbij onze verbondenheid met de natuurlijke omgeving versterkt wordt.

Artikel 29: Inzet en acties NVB en Banken

- a. De NVB en Banken spannen zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema's energiegebruik en CO₂-emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezondmakende leef- en verblijfsomgeving.
- b. Met het tekenen van de Green Deal onderschrijven de NVB en Banken hun ambities om actief bij te dragen aan de verduurzaming van de zorg. Hiermee wordt de betrokkenheid van de NVB en de Banken onderstreept en gaan zij een gezamenlijke inspanningsverplichting aan.
- c. De NVB en de Banken spannen zich maximaal in om financieringsfaciliteiten aan te bieden, waardoor de drempel voor zorginstellingen om duurzaam te investeren zo laag mogelijk wordt en CO₂-neutraliteit van zorgvastgoed op zo kort mogelijke termijn (maar niet later dan 2050) wordt bereikt.
- d. Specifieke inzet en acties van de NVB en Banken:
  - I. NVB;
  - II. ABN-AMRO;
  - III. Rabobank;
  - IV. Triodos;
  - V. ING.

wordt daarnaast genoemd in bijlage 5, onderdelen I tot en met IV van deze Green Deal.

Artikel 30: Inzet en acties PGGM

- a. PGGM spant zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema's energiegebruik en CO₂-emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezondmakende leef- en verblijfsomgeving.
- b. Specifieke inzet en acties van PGGM wordt daarnaast genoemd in bijlage 6 bij deze Green Deal.

Artikel 31: Inzet en acties Leveranciers

- a. De Leveranciers spannen zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema's energiegebruik en CO₂-emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezondmakende leef- en verblijfsomgeving.
- b. Met het tekenen van de Green Deal ondersteunen de Leveranciers hun ambities om proactief bij te dragen met diensten en producten aan de verduurzaming van de zorg.
- c. Specifieke inzet en acties van de Leveranciers:
  - I. Philips;
  - II. Siemens Healthineers;
  - III. Pharmacare;
  - IV. Van Straten Medical;
  - V. Signify;
  - VI. Strukton WorkspHERE;
  - VII. Eiffel;
  - VIII. Food for Care;
  - IX. PQS;
  - X. Van Beek;
  - XI. Deerns.

wordt daarnaast genoemd in bijlage 7, onderdelen I tot en met X van deze Green Deal.

3. Uitvoering

Artikel 32: Werkwijze

- a. De uitvoering van de maatregelen om de doelstellingen van deze Green Deal te behalen is primair de verantwoordelijkheid van de Zorgaanbieders, tezamen met de andere Partijen van de Green Deal. Dit vindt plaats met inachtneming van de huidige en toekomstige juridische kaders.
- b. Partijen zetten zich actief in om een voortvarende en effectieve uitvoering te stimuleren en ondersteunen dit proces. Voor elk van de vier thema's wordt binnen vier maanden na ondertekening van deze Green Deal een uitwerking gemaakt van de afspraken aan de hand van de volgende punten:
  - welke concrete maatregelen kunnen (of moeten) worden getroffen;
  - welke kennis daarvoor beschikbaar is, of moet komen, en hoe deze kennis wordt ontsloten (bijvoorbeeld het uitwisselen van goede voorbeelden, of onderzoek naar kosten en baten);
  - welke ondersteuning in operationeel en financieel opzicht nodig is en hoe die kan worden geleverd (bijvoorbeeld de ondersteuning van pilots, advisering van management, bekostigingsvoorwaarden);
  - hoe de voortgang van de uitvoering wordt gemonitord conform de nog te maken afspraken.

Artikel 33: Regiegroep

- a. Er komt een Regiegroep Green Deal met deelnemers op bestuursniveau uit de deelnemende Brancheorganisaties van zorgaanbieders en de Rijksoverheid.
- b. Voor de Regiegroep wordt een nader te bepalen werkwijze vastgesteld.
- c. De Regiegroep gaat in elk geval na op welke wijze de stimulering en ondersteuning van de Green Deal moet plaatsvinden en op welke wijze de uitvoering zal worden vormgegeven. De Regiegroep is verantwoordelijk voor de uitvoering, voortgang en evaluatie van de Green Deal.
- d. De Regiegroep Green Deal staat onder leiding van door partijen voorgedragen voorzitter en wordt ondersteund vanuit VWS op een nader te bepalen wijze waarbij de relevante wettelijke kaders in acht worden genomen en in overeenstemming met de Europese mededingingsregels.
- e. De Regiegroep Green Deal is bevoegd voor elk van de vier thema's werkgroepen in te stellen met een gerichte taakopdracht.
- f. Partijen zijn bereid medewerkers beschikbaar te stellen voor bovenstaande werkzaamheden.

4. Slotbepalingen

Artikel 34: Uitvoering in overeenstemming met het Unierecht en het Nederlandse Recht

- a. De afspraken van deze Green Deal en de nadere uitwerking daarvan zullen in overeenstemming met het internationale recht, het Unierecht en het Nederlandse recht worden uitgevoerd in het bijzonder voor zover de afspraken vallen onder de werking van de internationale, Europese en Nederlandse regels met betrekking tot aanbesteding, mededinging, staatssteun en technisch normen en voorschriften.

Artikel 35: Toetreding van nieuwe partijen

- a. Er kunnen nieuwe partijen toetreden tot deze Green Deal.
- b. Een nieuwe partij maakt haar verzoek tot toetreding schriftelijk bekend aan de Regiegroep van de Green Deal. Zodra de Regiegroep Green Deal en de Rijksoverheid schriftelijk of per e-mail hebben ingestemd met het verzoek tot toetreding ontvang de toetredende partij de status van Partij van de Green Deal en gelden voor die Partij de voor haar uit de Green Deal voortvloeiende rechten en verplichtingen.
- c. Partijen, uitgezonderd de Rijksoverheid, geven hierbij de Regiegroep Green Deal toestemming om namens hen te beslissen over toetreding van nieuwe partijen.
- d. Het verzoek tot toetreding en de verklaringen tot instemming worden als bijlagen aan de Green Deal gehecht (en op een nader te bepalen website openbaar gemaakt).

Artikel 36: Bijlagen met specifieke inzet van een Partij

- a. Partijen kunnen in een bijlage hun specifieke individuele inzet voor deze Green Deal kenbaar maken.
- b. De Partij die haar specifieke individuele inzet voor deze Green Deal in de bijlage kenbaar heeft gemaakt, is en blijft zelf verantwoordelijk voor de inzet en de uitvoering hiervan.
- c. De bijlagen met de specifieke individuele inzet van Partijen zijn aan de Green Deal toegevoegd en worden op een nader te bepalen website openbaar gemaakt.

Artikel 37: Opzegging

- a. Elke Partij kan deze Green Deal (te allen tijde) schriftelijk opzeggen bij de Regiegroep.

Artikel 38: Nakoming

- a. Partijen komen overeen dat de nakoming van de afspraken van de Green Deal niet in rechte afdwingbaar is.

Artikel 39: Citeertitel

- a. De Green Deal kan worden aangehaald als Green Deal 'Duurzame zorg voor een gezonde toekomst'.

Artikel 40: Inwerkingtreding

- a. De Green Deal treedt in werking met ingang van de dag na ondertekening door alle Partijen voor vier jaar en loopt tot en met 10 oktober 2022.
- b. Partijen nemen de uitvoering van alle in deze Green Deal genoemde afspraken zo snel mogelijk ter hand.

Artikel 41: Openbaarmaking

- a. Deze Green Deal zal net als andere afgesloten Green Deals openbaar worden gemaakt, onder andere in de Staatscourant, waardoor anderen kennis kunnen nemen van de gesloten Green Deal zodat navolging hiervan kan worden bevorderd.

Artikel 42: Evaluatie

- a. Partijen zullen de uitvoering en werking van deze Green Deal ten minste tweejaarlijks evalueren.

Aldus overeengekomen en in tweevoud ondertekend.

De Minister voor Medische Zorg en Sport

.....
B.J. Bruins

te (plaats) .....op (datum) .....

De Minister van Economische Zaken en Klimaat

.....
E.D. Wiebes

te (plaats) .....op (datum) .....

De Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat

.....
S. van Veldhoven - Van der Meer

te (plaats) .....op (datum) .....

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

.....
K.H. Ollongren

te (plaats) .....op (datum) .....

De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

.....
C.J. Schouten

te (plaats) .....op (datum)

ActiZ

.....
H. Groenendijk

te (plaats) .....op (datum) .....

GGZ Nederland

.....
J.D.C. Geel

te (plaats) .....op (datum) .....

Nederlandse Federatie Universitair Medische Centra

.....
J.F.M. Aartsen

te (plaats) .....op (datum) .....

Nederlandse Vereniging van Ziekenhuizen

.....
V.O.M. Buitendijk

te (plaats) .....op (datum) .....

Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland

.....
T. van der Pol

te (plaats) .....op (datum) .....

Nederlands Huisartsengenootschap

.....
D.M.J.A. Beaujean

te (plaats) .....op (datum) .....

Landelijke Huisartsen Vereniging

.....
P.M. van Rooij

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Abrona

.....
J. Duenk

te (plaats) ..... op (datum) .....

Stichting Altrecht

.....
A.C. de Grunt

te (plaats) ..... op (datum) .....

Amsta

.....
P.M.E. van Dam

te (plaats) ..... op (datum) .....

Antonius Zorggroep

.....
R.G. Meyer

te (plaats) ..... op (datum) .....

Archipel Zorggroep

.....
E. Fokkema

te (plaats) .....op (datum) .....

Argos Zorggroep

.....
A. van Putten-Willemsen

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting AxionContinu Groep

.....
E.A.P.M. Thewessen

te (plaats) .....op (datum) .....

Bartholomeus Gasthuis

.....
W. van Egdom

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting BovenIJ Ziekenhuis

.....
E. van der Meer

te (plaats) .....op (datum) .....

Brabantzorg

.....
W. de Jong

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Brentano Amstelveen

.....
E.A. Zuidema

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Cordaan

.....
R.G. Schmidt

te (plaats) .....op (datum) .....

GGZ-Delfland

.....
D. v.d. Wal

te (plaats) .....op (datum) .....

Deventer Ziekenhuis

.....
B.J.M. Gallé

te (plaats) .....op (datum) .....

GGZ-Eindhoven

.....
J. Verbugt

te (plaats) .....op (datum) .....

Fier

.....
L. Terpstra

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Flevoziekenhuis

.....
J.E. Fijn van Draat

te (plaats) .....op (datum) .....

De Forensische Zorgspecialisten

.....
M. Wiarda

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting 's Heeren Loo Zorggroep

.....
J. Fidler

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Heliomare

.....
P.H.M. Esveld

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting De Hoogstraat

.....
R.J. Beuse

te (plaats) .....op (datum) .....

De Hoop ggz

.....
J. de Gruijter

te (plaats) .....op (datum) .....

Innoforte

.....
C.H.M.A.T. Welling

te (plaats) .....op (datum) .....

Kennemerhart

.....
K. Stoter

te (plaats) .....op (datum) .....

Kentalis

.....
H. Bakker

te (plaats) ..... op (datum) .....

Het Laar

.....
J. Truijen

te (plaats) ..... op (datum) .....

Medisch Centrum Leeuwarden

.....
W.J.M. Lenglet

te (plaats) ..... op (datum) .....

Stichting Libertas Leiden

.....
J. van der Meijden

te (plaats) ..... op (datum) .....

Libra Revalidatie & Audiologie

.....
V.O.M. Buitendijk

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Magentazorg

.....
E. Lindeman

te (plaats) .....op (datum) .....

Zorgcentrum Mennistenerf

.....
R. de Graaf

te (plaats) .....op (datum) .....

Bevolkingsonderzoek Midden-West

.....
E.C.J. Bongers

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Nederlands Kanker Instituut/Antoni van Leeuwenhoek

.....
M.E. van der Meer

te (plaats) .....op (datum) .....

Noorderbreedte

.....
S.E. van Opijnen-Zwart

te (plaats) .....op (datum) .....

OLVG

.....
M. v.d. Bosch

te (plaats) .....op (datum) .....

Wijkzorgcentrum Pennemes

.....
R. de Graaf

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Pleyade

.....
F. de Vroome

te (plaats) .....op (datum) .....

Pro Persona

.....
R. Akkerman

te (plaats) .....op (datum) .....

Reinier de Graaf Ziekenhuis

.....
S. Kroese

te (plaats) .....op (datum) .....

De Rijnhoven

.....
G.J.J. Prins

te (plaats) .....op (datum) .....

Rode Kruis Ziekenhuis

.....
J. van den Heuvel
te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Schakelring

.....
A.L.M.M. Mauriks
te (plaats) .....op (datum) .....

Sterk Huis

.....
E.J.M.A. Smits
te (plaats) .....op (datum) .....

Tergooi Ziekenhuis

.....
H. den Hollander
te (plaats) .....op (datum) .....

ViVa! Zorggroep

.....
A.J. van Vliet-Eppinga

te (plaats) ..... op (datum) .....

WIJdeZorg

.....
M. van der Valk

te (plaats) ..... op (datum) .....

ZGT

.....
A.A.M. Ruikes

te (plaats) ..... op (datum) .....

Zorgpartners Midden-Holland

.....
M. van der Starre

te (plaats) ..... op (datum) .....

Zuyderland MC

.....
A. Hollanders

te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
J. Fidder

te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
H. Groenendijk

te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
V.O.M. Buitendijk

te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
M. Kuin

te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
S. Bentvelsen

te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
R.G. Schmidt
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
B. Kooijman
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
L. Groenendaal
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
L. Terpstra
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
G. Gallé
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
W. de Jong
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
M. Van Velthuisen-Lormans
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
J.F.M. Aartsen
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
G. Prins
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
R. de Jong
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
J. Verbugt
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
M. van Leeuwen
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
E. van der Meer
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
F. de Vroome
te (plaats) ..... op (datum) .....

.....
P. Smits

te (plaats) ..... op (datum) .....

Verpleegkundigen en Verzorgenden Nederland

.....
J.H. Bakker

te (plaats) ..... op (datum) .....

Federatie Medisch Specialisten

.....
M.C.G. Daniëls

te (plaats) ..... op (datum) .....

Nederlandse Orthopaedische Vereniging

.....
H.A. Schuppers

te (plaats) ..... op (datum) .....

Patiëntenfederatie Nederland

.....
D. Veldman

te (plaats) ..... op (datum) .....

MIND Landelijk Platform Psychische Gezondheid

.....
M. ter Avest

te (plaats) ..... op (datum) .....

Zorgverzekeraars Nederland

.....
A. Rouvoet

te (plaats) ..... op (datum) .....

**Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen,
Bogin (Biosimilars en Generieke geneesmiddelenindustrie Nederland)
en Nprofarm**

.....
A.G. Schouw

te (plaats) ..... op (datum) .....

Vereniging Milieu Platform Zorgsector

.....
A.B. van Engelen

te (plaats) .....op (datum) .....

Intrakoop

.....
F. Kaptein

te (plaats) .....op (datum) .....

Nederlandse Vereniging voor Inkoopmanagement

.....
S. Eilander

te (plaats) .....op (datum) .....

Gemeente Amstelveen

.....
F. Gordon

te (plaats) .....op (datum) .....

Gemeente Arnhem

.....
P. van Hoof

te (plaats) .....op (datum) .....

Gemeente Breda

.....
M. Haagh

te (plaats) .....op (datum) .....

Gemeente Haarlem

.....
C.Y. Sikkema

te (plaats) .....op (datum) .....

Gemeente Hilvarenbeek

.....
A.A.C.G. van der Put & G.A. Overmans

te (plaats) .....op (datum) .....

Gemeente Veenendaal

.....
C.M. Verloop

te (plaats) .....op (datum) .....

Omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied

.....
F. Meelker

te (plaats) .....op (datum) .....

Omgevingsdienst IJmond

.....
B. Pannekeet

te (plaats) .....op (datum) .....

Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant

.....
N. van Mourik

te (plaats) .....op (datum) .....

Omgevingsdienst Regio Arnhem

.....
C. Smelik

te (plaats) .....op (datum) .....

Omgevingsdienst West-Holland

.....
C.J. van Mullem

te (plaats) .....op (datum) .....

Zorginstituut Nederland

.....
J. Wijma

te (plaats) .....op (datum) .....

ZonMw

.....
H. Bonink

te (plaats) .....op (datum) .....

IVN Natuureducatie

.....
R. Visscher

te (plaats) .....op (datum) .....

Staatsbosbeheer

.....
H.A. Boeschoten

te (plaats) .....op (datum) .....

Landschappen NL

.....
H. Bartelink

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Nederlands Normalisatie-instituut

.....
R. Terwisga

te (plaats) .....op (datum) .....

Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek

.....
M. de Kroon

te (plaats) .....op (datum) .....

MVO Nederland

.....
A. Haijer

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Eten+Welzijn

.....
R. Crabbé

te (plaats) .....op (datum) .....

Dutch Cuisine

.....
M. Mulder

te (plaats) .....op (datum) .....

Platform Patiënt en Voeding

.....
G. Remmers

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Milieukeur

.....
I. Vlot

te (plaats) .....op (datum) .....

Stichting Bee Foundation

.....
S. Copijn

te (plaats) .....op (datum) .....

Nederlandse Vereniging van Banken

.....
C.P. Buijink

te (plaats) .....op (datum) .....

ABN AMRO Bank N.V.

.....
A.J. van Balen

te (plaats) .....op (datum) .....

Rabobank

.....
M. van Schaik

te (plaats) .....op (datum) .....

BNG Bank N.V.

.....
P. Bieringa

te (plaats) .....op (datum) .....

ING

.....
T. Eterman

te (plaats) .....op (datum) .....

Triodos Bank N.V. en Triodos Groenfonds N.V.

.....
A. Zwart

te (plaats) ..... op (datum) .....

PGGM

.....
F. Kraanen

te (plaats) ..... op (datum) .....

Philips Electronics Nederland B.V.

.....
R. Metzke

te (plaats) ..... op (datum) .....

Siemens Healthineers

.....
P.W.A.M. Riswick

te (plaats) ..... op (datum) .....

Pharmacare.ai

.....
C. Rijcken
te (plaats) .....op (datum) .....

Signify

.....
T.C.E.H. Leenders
te (plaats) .....op (datum) .....

Van Straten Medical B.V.

.....
B.J. van Straten
te (plaats) .....op (datum) .....

Strukton Worksphere

.....
W.B. Alen
te (plaats) .....op (datum) .....

Eiffel

.....
M. Noomen-Greve
te (plaats) ..... op (datum) .....

FoodforCare

.....
T. Camps
te (plaats) ..... op (datum) .....

Power Quality Saving B.V.

.....
L.I.S. Vlaardingerbroek
te (plaats) ..... op (datum) .....

Van Beek Ingenieurs B.V.

.....
G.M. Hendriks
te (plaats) ..... op (datum) .....

Deerns

.....
X.E.E. Crolla
te (plaats) ..... op (datum) .....

Bijlage 1 behorende bij artikel 4

Specifieke uitgangspunten, inzet en acties Brancheorganisaties

I. Specifieke uitgangspunten, inzet en acties ActiZ

- Duurzaamheid gaat over een leefbare maatschappij, voor nu en voor generaties na ons! Duurzaamheid vraagt daarom om een lange termijn oriëntatie op het bouwen aan een vitale leef-woon-werkgemeenschap. Het behoort daarmee tot de core-business van een gezondheidszorgorganisatie.
- Duurzaamheid gericht op milieu is een thema dat door de leden van ActiZ al langere tijd in beeld is. Dit blijkt ook uit de vele goede voorbeelden en initiatieven in de sector. Tegelijk vraagt het om intensivering, het uitwisselen van kennis en ideeën om het daadwerkelijk handen en voeten te geven.
- ActiZ zal uitdragen dat duurzaamheid een maatschappelijke opdracht is. Daarbij zal ActiZ leden ondersteunen met het ontwikkelen en verdiepen van een visie op duurzaamheid als onderdeel van de visie op zorg. Daarnaast zal ActiZ in samenwerking met andere Partijen zorgen dat kennis wordt ontsloten, leden goed worden gefaciliteerd, ondersteuning geven voor het onderling leren en verzamelen van knelpunten en deze (helpen) oplossen.
- Voor de energietransitie en de weg naar CO₂ neutraliteit zal ActiZ mee zorgdragen dat leden gefaciliteerd worden om hun eigen routekaart te maken voor de gebouwde omgeving. Deze zal opgenomen moeten kunnen worden in het eigen strategische vastgoedbeleid en input moeten kunnen zijn voor het overleg met onder meer woningcorporaties en gemeenten.
- Goede voorbeelden van duurzame nieuwbouw en renovatie zal ActiZ verspreiden.
- Circulair werken zal ActiZ faciliteren door deelname te bevorderen aan keurmerken die hierop betrekking hebben en duurzame inkoop (al dan niet via inkoopcombinaties). Daarnaast zal ActiZ extra aandacht besteden aan voeding (bijvoorbeeld door gebruik van streekproducten) en nieuwe mogelijkheden in het duurzaam verwerken van incontinentiemateriaal.
- ActiZ zal stimuleren dat medicijnresten zorgvuldig worden opgeslagen en worden geretourneerd naar de apotheek. Het zorgvuldig gebruik van psychofarmaca zal – gelet op de grote milieu-effecten – bijzondere aandacht krijgen.
- Voorbeelden van healing environment, gezond werk/leefklimaat zullen worden gedeeld met de leden. Thema's daarin zijn ontwerp & inrichting, frisse lucht, licht en groen.

II. Uitgangspunten, inzet en acties GGZ Nederland

- GGZ Nederland gaat haar instellingen helpen inzichtelijk te maken hoe zij kunnen verduurzamen en wat het rendement daarvan is voor de patiënt en voor het zorgproces. Ervaringen van instellingen worden verspreid zodat instellingen van elkaar kunnen leren.
- GGZ Nederland gaat haar leden adviseren bij de energietransitie in de bedrijfsvoering. Daarbij gaat het onder meer om het energiezuiniger maken van het vastgoed, de overgang van brandstofauto's naar elektrische auto's, meer gebruik van Openbaar Vervoer en elektrische fietsen, inzet van LED, warmtepompen en het opwekken van duurzame energie.
- GGZ Nederland zal bestuurders en zorgverleners bewust maken van de noodzaak van 'anders werken': circulair werken. Aandachtspunten hierbij zijn het beperken en beter scheiden van afval, voeding, het inkoopbeleid en het wassen van textiel.
- GGZ Nederland brengt in kaart waar verbetering nodig is voor het veilig afvoeren van medicijnresten en maakt hierover eenduidige afspraken met gemeenten.
- GGZ Nederland zal zich inspannen bij te dragen aan een op te zetten kennisplatform 'Gezondmakende leef- en werkomgeving' ten behoeve van eigen en andere branches. In dit platform zal worden gezocht naar goede voorbeelden die met elkaar kunnen worden gedeeld. GGZ Nederland is voorstander van een landelijk kenniscentrum waar alle branches bij zijn aangesloten.
- GGZ Nederland stimuleert de noodzakelijke samenwerking tussen zorginstellingen, woningcorporaties en gemeenten om lokale afspraken te maken over de aanpak van het verduurzamen van wooneenheden. Instellingen kunnen niet verantwoordelijk gesteld worden voor de verduurzaming van huurpanden; wel voor eigendomspanden.

III. Uitgangspunten, inzet en acties NFU

- De UMC's zijn zeer belangrijke opleidings- en researchinstituten in de gezondheidszorg. Het is bij uitstek de rol van de medische professionals om de gevolgen van de veranderende omgeving op de gezondheid/ziekte duidelijk te maken aan de samenleving. De UMC's zien daarom een specifieke verantwoordelijkheid.
- De UMC's zullen initiatieven initiëren/stimuleren/steunen die leiden tot verduurzaming van zorgprocessen (zorginnovatie) en tot kennisontwikkeling op dit gebied (onderzoek). De UMC's zullen in hun onderwijsprogramma's gericht op zorgverleners van vandaag en morgen naast de behandeling van ziekten ook nadrukkelijker het behoud van gezondheid opnemen, terwijl tevens aandacht wordt gegeven aan de vraag hoe deze zorg op een duurzame en toekomstbestendige wijze gegeven zal moeten worden.
- Gezien bovenstaande, zullen zorgprofessionals een belangrijker en meer zichtbare rol moeten gaan spelen in het realiseren van het doel van de Green Deal.

Energiezekerheid / leveringszekerheid

- De NFU zal de UMC's ondersteunen bij het opstellen van de individuele routekaarten voor de reductie van het energiegebruik. In deze routekaarten wordt het tijdsplan voor de UMC's gerelateerd aan de lange termijn huisvestingsplannen en de vervangingsmomenten (met volledige afschrijving van investeringen) van technische infrastructuur. Daarnaast zullen de routekaarten inzicht geven in wat de energietransitie de UMC's gaat kosten, wat daarvan extra kosten zijn en waar aanvullende financiering voor nodig is.
- Tot 2020 gelden voor de UMC's de afspraken uit de MJA III en zullen zij de maatregelen nemen zoals opgenomen in de energie-efficiëntie-plannen.
- Naast energiebesparing is energiezekerheid/leveringszekerheid in de UMC's van groot belang. Dit zal altijd als voorwaarde worden meegenomen bij de uitvoering van energiebesparende maatregelen.

Circulair werken

- De NFU bevordert en faciliteert gezamenlijk inkopen en heeft daar in 2017 de doelstelling duurzaam inkopen aan toegevoegd. Bij elk nieuw project wordt direct bekeken in welke mate duurzaamheid een rol kan spelen. Door duurzaam in te kopen dragen de UMC's bij aan het terugdringen van het primaire grondstoffengebruik en het restafval.

Medicijnresten uit afvalwater

- De NFU coördineert de bijdrage van de UMC's aan de Delta-aanpak 'Waterkwaliteit' en het schoon water en het uitvoeringsprogramma 'Ketenaanpak Medicijnresten' daaronder.
- De UMC's werken mee aan onderzoek naar minder milieubelastende contrastmiddelen en pilots om medicijnresten uit afvalwater te verwijderen. De resultaten van de pilots worden geëvalueerd en ter beschikking gesteld aan andere UMC's en ziekenhuizen.

Gezondheidsbevorderende leefomgeving

- De NFU zal UMC's ondersteunen bij het realiseren van een gezondheidsbevorderende omgeving voor patiënten, bezoekers, medewerkers en studenten. UMC's zullen hier vorm aangeven bij de inrichting van de gebouwen, het aanbieden van gezonde voeding en het bevorderen van beweging. Wanneer dit resulteert in preventieve gezondheidszorg kan dat samen met e-health toepassingen de patiëntenstroom naar het ziekenhuis verkleinen en zo bijdragen aan een lagere footprint.
- De in 2017 opgerichte stuurgroep 'Duurzaamheid NFU' zal bovenstaande acties coördineren en via de verschillende NFU werkgroepen onder de aandacht brengen.

IV. Uitgangspunten, inzet en acties NVZ

- De NVZ zal haar leden (blijven) aanspreken over de noodzaak van een energietransitie en verdere verduurzaming. Met uitzondering van de maatregelen die voortvloeien uit het Klimaatakkoord beslissen de leden zelf welke acties zij ondernemen.

- Meer dan voorheen zal de NVZ kennis en goede voorbeelden van verduurzaming verspreiden. Dat gebeurt via de website, kennisnet, de eigen werkgroep 'Duurzaamheid en circulaire economie', in het NVZ-magazine en op de ledenvergaderingen.
- NVZ is voorstander van de totstandkoming van een gezamenlijke Green Deal-website. Zo'n website - waarop de Rijksoverheid, het MPZ en andere Partijen hun kennis en adviezen plaatsen - zou het zorginstellingen gemakkelijker maken om de nodige informatie en voorbeelden te vinden.
- De NVZ gaat het vastgoed van de leden in beeld brengen om te bepalen welke mogelijkheden voor verduurzaming er zijn. Het in beeld brengen gebeurt op basis van overzicht Kadaster/CBS. Dit is de basis voor individuele leden om hun Duurzaam Meerjaren Onderhoudsplan (DMOP) op te baseren en de NVZ zal dit faciliteren. De NVZ gaat de kennisontwikkeling van leden inzake de technische infrastructuur van gebouwen en duurzame aanpassingen bevorderen. Daar waar mogelijk zal samenwerking met de VNG worden gezocht.
- De NVZ zal het gebruik van groene energie (zon en wind) en groen gas bevorderen.
- De NVZ zal haar leden stimuleren (meer) gebruik te maken van het Milieu Platform Zorgsector bij het verduurzamen van de instelling.

V. Uitgangspunten, inzet en acties VGN

Premisse

- De VGN is de brancheorganisatie in de gehandicaptenzorg en telt ruim 160 leden, zorgorganisaties die ondersteuning bieden aan mensen met beperkingen. De leden van de VGN hebben 'duurzaamheid' hoog in het vaandel: duurzaam in de zin van de verlaging van de ecologische footprint (een zuinig gebruik en goed beheer van de aarde), maar ook in de zin van de verhoging van de sociale footprint (rol en betekenis voor alle mensen die leven op deze aarde). De VGN werkt aan een duurzame samenleving voor mensen met een levenslange en levensbrede beperking. De gehandicaptenzorg neemt daarmee een eigen plaats en dynamiek in bij duurzaamheid.
- Duurzaamheid in de gehandicaptenzorg beperkt zich niet tot zorgaanbieders die gebouwen energiezuinig maken. Daarvoor is zeker het gedrag van rond de 170.000 medewerkers van belang. Maar in de sector leven, wonen en werken ook ruim 200.000 cliënten met een verstandelijke en/of lichamelijke en/of zintuiglijke beperking. Zij willen én kunnen naar vermogen een bijdrage leveren aan energiebewust gedrag. Het aanleren van dat gedrag vraagt bij een verstandelijke beperking meer dan gemiddeld tijd, maar het bevordert wel energiezuinigheid (een bijdrage aan de samenleving). Maar het aanleren van gedrag bevordert ook het welbevinden van de cliënt zelf. Ook dat is een bijdrage aan de samenleving. Bij zo'n aanpak (richting een energiezuinig en duurzaam leven) met 200.000 cliënten bereiken we ook nog eens rond 400.000 ouders of familieleden en verwanten. Tel daar de 170.000 medewerkers bij: het is de werking van een 'duurzame olievlek' met een uitstralend effect naar bijna 800.000 burgers en van daaruit naar de hele samenleving. Kansen te over voor een bijdrage aan duurzaamheidsbeleid vanuit de gehandicaptensector.
- Zo wil de VGN de verduurzaming in deze brede zin actief bevorderen. Dat reikt verder dan CO₂-reductie en energiebesparing: het gaat over gedrag en beïnvloeding van gedrag. Vanuit deze premisse ondertekent de branchevereniging graag een Green Deal met andere partijen en met de overheid. Het doel van zo'n Green Deal zien we in het perspectief van deze premisse: een realistische en passende bijdrage leveren aan de wereldwijde duurzaamheidsopdracht, waaraan ook de Nederlandse regering zich verbonden heeft. Als organisaties én als burgers voelen en nemen de leden van de VGN deze maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Duurzaamheidsterreinen

- Er zijn de volgende vier terreinen voor de Green Deal benoemd en op elk van deze terreinen formuleert de VGN enkele speerpunten waaraan de branche zich wil committeren. Per speerpunt volgt dan vóór het einde van 2018 een kort uitvoeringsplan.

Energietransitie/CO₂-reductie

- De VGN laat in 2019 10 leden een 'duurzaamheidsscan' uitvoeren volgens de methode van ISO-26000. Deze duurzaamheidsscan fungeert als kapstok voor het brede thema duurzaamheid, zodat duurzaamheid in de hele organisatie verankerd wordt. Dit als een voorbeeld, waar alle organisaties in feite naar toe moeten groeien.
- De VGN motiveert en stimuleert alle leden om tenminste een energiescan (nulmeting qua energiegebruik) uit te voeren. Op basis van deze nulmeting wil de VGN de leden aansporen tot een inspanningsverplichting per organisatie, om in de eerste twee jaar na de nulmeting 1% per jaar aan energie te besparen. In de twee jaren daarna nog eens 1.5% besparing per jaar.
- De VGN motiveert de leden om bij vervoer van cliënten zoveel mogelijk over te gaan tot elektrisch rijden. Ook bij woon-werkverkeer stimuleren we de leden om steeds minder kilometers met fossiele brandstof te rijden (meer openbaar vervoer, meer elektrisch rijden).
- De VGN stimuleert samenwerking tussen instellingen, woningcorporaties en gemeenten, om lokale afspraken te maken over de aanpak van het verduurzamen van wooneenheden. Landelijk gezien bestaat het gebouwenbestand voor 60% uit eigendom en voor 40% uit huurpanden. Instellingen kunnen niet verantwoordelijk gesteld worden voor de verduurzaming van huurpanden (wel voor eigendomspanden), maar samenwerking tussen corporaties (eigenaar van huurpanden), gemeenten (gasloos maken van wijken) en instellingen is een conditio sine qua non.

Circulair werken

- De VGN stimuleert de leden tot duurzame inkoop.
- De VGN stimuleert de leden tot afvalscheiding voor zover dat nog niet gebeurt (met name plastic scheiden van restafval).
- De VGN zoekt enkele pilots om bij nieuwbouw en renovatieprojecten zoveel mogelijk hergebruik van oude materialen toe te passen. In het verlengde hiervan ligt het circulair bouwen.

Verminderen van medicijnresten in het water

- De VGN stimuleert instellingen om met apothekers afspraken te maken om zo min mogelijk medicijnen te verkwisten en om medicijnresten altijd te retourneren naar de apotheek.
- De VGN zal informatiebijeenkomsten en studiedagen van het RIVM inzake duurzaamheid bij de leden onder de aandacht brengen.

Bevorderen van een gezondmakende leef- en verblijfsomgeving

- Dit betreft in essentie corebusiness van de leden van de VGN. De branche bevordert bij de leden de in de premisse genoemde sociale duurzaamheid. Enkele specifieke voorbeelden van hoe het gedrag van medewerkers en cliënten beïnvloed kan worden rond het energiebewust leven en werken, zal de VGN onder de aandacht brengen (o.a. de 'Groene meter boom'). Dit straalt uit naar familie en verwanten en levert als zodanig een extra bijdrage aan de sociale footprint.

Tot slot

- Vanuit de premisse (ecologische én sociale footprint) heeft de VGN hierboven de acties benoemd waaraan we ons committeren en waarvoor we onze leden willen stimuleren.
- Dat doen we via een recent opgericht 'platform duurzaamheid VGN' voor onderlinge uitwisseling, via inspirerende bijeenkomsten en via studiedagen.
- Begrijpelijk(er)wijs zal er vroeg of laat gemonitord worden op resultaten. De VGN wil dat er op landelijk niveau gemeten wordt; de eerstkomende vijf jaar doen we dat niet op instellingsniveau. De gehandicaptensector werkt vooralsnog vanuit de visie: we willen dit en we gaan ervoor; niet vanuit het juridisch moeten, met toezicht en handhaving vanuit de overheden.

VI. Uitgangspunten, inzet en acties NHG

- Met de ondertekening van de Green Deal spreekt het NHG de intentie uit om duurzaamheid in brede zin te bevorderen onder haar leden. Huisartsen die aandacht hebben voor duurzaamheid zien naast kostenbesparing en minder milieuvuiling ook nog als voordeel dat het personeel trots is op hun praktijk en dat die reputatie helpt bij het aantrekken van nieuw gemotiveerd personeel.
- Het NHG zal in het kader van de Green Deal diverse projecten initiëren. Te denken valt aan praktische adviezen voor huisartsen en patiënten ten aanzien van duurzame infectiepreventie (verantwoord biologisch afbreekbare disposables, desinfectantia), maar ook aan afval(-water)scheiding, digitalisering (minder papiergebruik) en circulaire economie (hergebruik van materialen).
- Ook binnen de eigen organisatie zal het NHG een speerpunt maken van het digitaliseren van producten: daar waar mogelijk zullen enerzijds geen papieren producten meer worden gemaakt; anderzijds worden online producten dusdanig toegankelijk gemaakt zodat de huisarts maximaal ondersteund wordt in de zorgverlening aan de patiënt.
- Ook de zusterorganisatie van het NHG, de LHV ondertekent de Green Deal. Hierdoor kunnen beide natuurlijke samenwerkingspartners gezamenlijk optrekken in bovengenoemde plannen. Zo kan er voor worden gezorgd dat de praktische adviezen voor huisartsen op het terrein van duurzaamheid in een handboek 'Duurzaamheid' terecht komen, waarbij de NHG-Praktijkaccreditering wordt betrokken. Zo wordt bevorderd dat duurzaamheid een onderdeel wordt van de kwaliteitscyclus binnen de huisartsenzorg.
- In het kader van de langlopende samenwerking met het RIVM op het terrein van preventie en gezondmakende leefomgeving wordt bekeken welke aanvullende mogelijkheden er zijn om op het terrein van duurzaamheid in en om de huisorganisatie samen aan de slag te gaan.

VII. Uitgangspunten, inzet en acties LHV

- De LHV sluit zich graag aan bij de Green Deal. Met de ondertekening laat de LHV aan het zorgveld en haar 12.000 leden zien, te staan achter de ambities van de Green Deal.
- LHV Bouwadvies ondersteunt sinds 1995 haar leden bij de bouw en verbouw van praktijken en gezondheidscentra. De LHV informeert en ondersteunt haar leden onder meer op het gebied van duurzaamheid en duurzame bedrijfsvoering. Daar biedt het aanhaken bij de Green Deal grote meerwaarde voor haar leden.
- Duurzaamheid is onderdeel van het LHV Bouwadvies 2018 en 2019:
  - Kennisuitwisseling en onderzoek op het gebied van verduurzamen van praktijkhuisvesting is zowel qua comfort als qua huisvestingslasten van grote waarde voor de leden en leidt tot een lager energieverbruik en verlaging van de CO₂-emissie. Op het gebied van huisvesting is er bijvoorbeeld de eis dat kantoorgebouwen/praktijkgebouwen per 1 januari 2024 minmaal een energielabel C moeten hebben om verhuurd te kunnen worden.
  - Ook de transitie naar gasloos verwarmen is de komende jaren aan de orde.
- De bewustwording stimuleren, informeren en ondersteunen van onze leden rondom deze thema's, dat zijn taken passend bij LHV Bouwadvies, pro actief acterend op ontwikkelingen rond praktijkhuisvesting in de eerste lijn.

Bijlage 2 bij artikel 5 **Specifieke uitgangspunten, inzet en acties Zorgaanbieders**

1. Uitgangspunten, inzet en acties Fier

- Fier streeft naar duurzame zorgconcepten, en vindt dat duurzame huisvesting daar deel van uit maakt. Met een duurzaam gebouw bedoelt Fier een gebouw dat zo lang mogelijk mee kan en daarbij het milieu zo weinig mogelijk belast. Met andere woorden duurzaamheid is in al haar facetten belangrijk: een duurzaam en energiebesparend gebouw, duurzame behandeling en begeleiding die gericht is op de toekomst en duurzame samenwerkingsrelaties. De ‘sustainable development goals’ zijn onze leidraad.
- Fier zet zich in bij het tegengaan van langdurige zorgafhankelijkheid. Vanuit een holistische visie inzetten op één én én én. Veiligheid, behandeling, begeleiding, diploma’s, werk, gezond sociaal netwerk, vrije tijdsbesteding etc. Werken vanuit brandglasprincipe. De inzet van de een wordt versterkt door de inzet van de ander.
- Fier werkt aan een integraal totaalconcept, bestaande uit diverse onderdelen:
  - Veiligheid – in een duurzaam en beveiligd gebouw dat plek biedt aan jonge slachtoffers van geweld, zonder ze op te hoeven sluiten.
  - Integrale aanpak – evidence based zorgprogramma’s met daarin verweven maatschappelijke participatie en onderwijs.
  - Innovatie – onderzoek, projecten, doorontwikkeling top integraal aanbod en kennisdeling.
  - Preventie – voorlichting, deskundigheidsbevordering en bewustwording, projecten gericht op het stoppen en voorkomen van geweld, lobby, publieksgerichte campagnes, publicaties en agenderen van kwetsbare vraagstukken.

Bijlage 3 bij artikelen 15, 16 en 17

Specifieke uitgangspunten, inzet en acties Andere branche- en koepelorganisaties

1. Overzicht lopende Green Deal regiodeals

In volgorde van start:

- Amsterdam
- Omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied

- Breda
- Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant

- Haarlem
- Omgevingsdienst IJmond

- Leiden
- Leiderdorp
- Noordwijk
- Zoeterwoude
- Oegstgeest
- Omgevingsdienst West-Holland

- Utrecht

- Apeldoorn
- Omgevingsdienst Veluwe IJssel

- Arnhem
- Omgevingsdienst Regio Arnhem

- Tilburg
- Oisterwijk
- Waalwijk
- Gilze en Rijen
- Loon op Zand
- Hilvarenbeek
- Dongen
- Heusden
- Goirle
- BOM
- Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant

- Eindhoven

- Utrechtse Heuvelrug
- Nieuwegein
- Veenendaal
- Stichtse Vecht
- Woerden
- Houten
- Zeist
- Provincie Utrecht
- RUD Utrecht
- ODRU

II. Uitgangspunten, inzet en acties Intrakoop

Duurzaam inkopen voor de zorg

- De zorgsector wil graag haar maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen door haar bedrijfsvoering te verduurzamen.
- Elke zorginstelling zou daarom duurzaam of circulair inkopen hoger op de agenda moeten hebben staan. Er worden twee verschillende manieren onderscheiden om dit te bewerkstelligen: via een duurzaam inkoopproces of via de inhoud (productgroepen).

Proces

- Een duurzaam inkoopproces is recentelijk gemakkelijker gemaakt dankzij de inspanningen van de NEVI en NEN door het opstellen van een richtlijn. De richtlijn ISO 20400 gaat in op hoe een (zorg) organisatie een duurzaam inkoopproces kan inrichten.
- Via de Green Deal 'Duurzame zorg voor een gezonde toekomst' zou daarmee de € 18,8 miljard aan inkoopkosten zo veel mogelijk op een duurzame manier kunnen worden ingekocht. Het voordeel van de richtlijn ISO 20400 is dat deze aansluit op de MVO doelen van de organisatie zelf en daarmee niet een op zichzelf staand proces vormt.
- Duurzaam inkopen zou daarom in de zorg om meer gaan dan enkel en alleen een CO₂-besparing te realiseren. Met name cliëntenparticipatie en gezondheidsbevorderende omgeving zijn strategische doelen van veel zorgorganisaties waar duurzaam inkopen een bijdrage aan kan leveren.
- Intrakoop spant zich in om:
  - zorgorganisaties bekend te maken met de richtlijn;
  - samen met partners, waaronder de Rijksoverheid, een versimpelde versie voor kleine organisaties te maken;
  - samen met partners, waaronder de Rijksoverheid, een format voor duurzaam inkoopbeleid te maken.
- Resultaat: een aantal zorgorganisaties die als koploper kennis hebben gemaakt met het inkoopproces inrichten op een duurzame wijze. Aansluitend de resultaten hiervan delen met sector.

Productgroepen

- Naast de proceskant verwacht de Rijksoverheid ook concrete resultaten te gaan boeken, samen met de zorgsector. Als onderdeel van de Green Deal zijn daarom onderstaande thema's geïdentificeerd als potentieel interessant. Een en ander gezien het feit dat deze nog niet in de andere onderdelen besproken worden, veel impact hebben qua CO₂-uitstoot en financiën en via duurzame inkoop positief beïnvloed kunnen worden.

Textiel

- Er wordt jaarlijks voor € 550 miljoen gewassen in de zorg, hiervan wordt €250 miljoen gewassen door professionele wasserijen (bron: FTN jaarverslag 2017). Het vermoeden is dat een deel door de instellingen/mantelzorgers/lokale wasserijen wordt uitgevoerd.
- Intrakoop zal binnen de Green Deal samen met een aantal koplopers (grote zorginstellingen en uitgaande van interesse van deze instellingen) en wasserijen een project opzetten waarin onderzocht wordt of de textielverzorging efficiënter/slimmer/duurzamer kan worden uitgevoerd. Belangrijke factor is de betrokkenheid van de mantelzorgers.
- Doelstellingen zouden kunnen zijn: efficiëntere logistiek (hogere vullingsgraad), cliëntenparticipatie en milieubesparende maatregelen (elektra, water en chemische middelen).
- Om vervolgens van deze resultaten een business case te maken en een pilot te gaan draaien bij één van de koplopers.

Randvoorwaarden: hulp bij het samenstellen van een koplopersgroep (op bestuursniveau), ondersteuning bij projectmanagement, maken van de business case en ondersteuning bij uitvoeren onderzoek.

Onderhoud

- Er wordt jaarlijks voor € 1 miljard (bron: jaarverslagen analyse Intrakoop 2016) aan onderhoud ingekocht door de zorg. In de Green Deal zal Intrakoop samen met een aantal koplopers (grote instellingen, mits gewenst) een project opzetten waarin wordt onderzocht of het onderhoud efficiënter/slimmer/duurzamer kan worden ingekocht. Denk aan inkopen op basis van prestatie (goed comfort, laag energieverbruik) in plaats van op basis van uren/materialen. De kennis die hieruit ontstaat, gaan we delen met de rest van de zorgsector.
- Als resultaat zal er een koplopersgroep zijn die ervaringen heeft opgebouwd met duurzaam onderhoud, CO₂-besparing heeft gerealiseerd en betere/gezondere gebouwen hebben.

Randvoorwaarden: hulp bij het samenstellen van een koplopersgroep (op bestuursniveau), ondersteuning bij projectmanagement.

Eten en drinken

- In de zorg wordt jaarlijks meer dan € 1 miljard (bron: jaarverslagen analyse Intrakoop 2016) uitgegeven aan (ingrediënten voor) voedsel en drinken. Duurzaam inkopen kan een positieve bijdrage leveren aan sociale ontwikkeling en bescherming van de natuur leeft ook bij onze zorgorganisaties.
- In de Green Deal zal Intrakoop samen met een aantal koplopers (grote instellingen, mits gewenst) een project opzetten waarin onderzocht wordt of eten en drinken efficiënter/slimmer/duurzamer kan worden ingekocht maar ook hoe kunnen we de verbindingen leggen tussen belang van eerlijk, gezond en duurzaam voedsel en drinken en gezondheid.
- Doelstellingen zouden kunnen zijn: huidige (partner) fabrikanten en distributeurs zo met elkaar te verbinden waarin we pleiten voor het integraal verduurzamen en het eten & drinken en gastvrijheid bij de verschillende soorten zorgorganisaties (zowel care as cure). Hierbij valt te denken aan processen zoals : menu opbouw/inkoop, transport voeding (indien van toepassing), portionering voeding afdeling/restaurant, presentatie en beleving rondom voeding (bejegening), waste, kwaliteit van het product en gastvrijheid(sbeleving).
- Het resultaat zal een platform (koplopersgroep) zijn van verschillende soorten zorgorganisaties (zowel care als cure) die gebruik maken van eerlijke, gezonde en duurzame voedingsconcepten.

Randvoorwaarden: hulp bij het samenstellen van een koplopersgroep (op bestuursniveau), duidelijkheid rondom eerlijke, gezonde en duurzame voeding, ondersteuning projectmanagement betreffende verbindende rol richting fabrikanten en distributeurs.

Afval

- De afvalmarkt bij Nederlandse zorginstellingen bedraagt ruim € 100 miljoen op jaarbasis, wordt gedomineerd door enkele grote spelers en wordt beïnvloed door vraag en aanbod op de wereldmarkt van primaire en secundaire grondstoffen.
- Om de sector te verduurzamen kan afvalbeheer een onderdeel worden van het milieubeleid van een instelling en dient qua budget en verantwoordelijkheid duidelijk belegd te zijn. Een jaarlijkse afvalaudit en een bewustwordingscampagne helpen bij het reduceren en beter scheiden van de afvalstromen binnen een zorginstelling. En meten is weten: het kan helpen om bij instellingen te benchmarken wat de hoeveelheid afval per instelling is.
- Doelstellingen zouden kunnen zijn om reductie van afval te realiseren via inkoop. In de Green Deal zal Intrakoop samen met een aantal koplopers (grote instellingen, mits gewenst) een project opzetten waarin onderzocht wordt hoe de afvalstromen te verminderen.

III. Uitgangspunten, inzet en acties NEVI

- Van een aantal inkoopcategorieën heeft de overheid al specifieke en gedetailleerde informatie over maatschappelijk verantwoord inkopen vastgesteld, zoals de milieucriteriadocumenten en informatie over sociale voorwaarden en social return. Deze zijn ook voor inkopers in de zorg direct toegankelijk. Op de webpagina van de NVI zijn links beschikbaar naar MVI-criteria voor de relevante inkoopcategorieën. Voor specifieke categorieën in de zorg (geneesmiddelen, disposables, implantaten en diagnostiek) geldt dat er nog geen specifieke informatie en/of productbladen beschikbaar zijn. De werkgroep onderneemt initiatief om deze te (laten) ontwikkelen in samenwerking met en ten behoeve van Partijen uit deze Green Deal.
- Ook wordt op de webpagina inzichtelijk gemaakt wat de impact is van de tien grootste inkoopcategorieën van ziekenhuizen. Zodat partijen beter inzicht krijgen waar ze gezamenlijk aan moeten werken om een duurzaam verschil in de zorg te maken.
- De webpagina gaat tevens toegang geven tot best practices waarmee de strategisch inkoper kan werken aan het verankeren van duurzaam inkopen in de organisatiecultuur en beleid.

Bijlage 4 bij artikel 22, 23, 24, 25 en 26

Specifieke uitgangspunten, inzet en acties Zbo's en Kennisinstellingen

1. Uitgangspunten, inzet en acties NEN

- Daar waar de ene sector nog zoekende is, is een andere verder en kan men hiervan leren en desgewenst tijdig aansluiten. Hiertoe is een team opgericht, bestaande uit vertegenwoordigers van verschillende sectoren (bouw, zorg, energie etc.). Door afstemming kan tijdig worden gesignaleerd wat nodig is voor de verschillende sectoren en wanneer verbinding nodig is.
- Het toepassen van e-health draagt bij aan CO₂-reductie. NEN werkt aan verschillende (internationale) normen voor e-health. Een voorbeeld van een norm die kan bijdragen aan het verminderen van energieverbruik in de intramurale zorg en het daarmee samenhangende vervoer, is de norm Telemedicine (NEN 8028:2011). NEN heeft ook op dit gebied een breed netwerk. In het verlengde van de Green Deal zal worden verkend in hoeverre de norm(en) wordt/worden toegepast, uitbreiding nodig heeft/hebben en/of aanpassing behoeft/behoeven.
- In het kader van circulair werken is door NEN in 2017 in samenwerking met het Radboudumc een workshop georganiseerd over het verduurzamen van medische apparatuur. Opvallend is dat er vele initiatieven zijn en ook veel kennis is bij tal van partijen. Ook in internationale normalisatiegroepen van CEN en ISO is belangstelling voor verduurzaming (refurbishment) van medische apparatuur. De kennis en de ervaring, zowel nationaal als internationaal kunnen worden gebundeld. NEN zal hieraan bijdragen door partijen te faciliteren om de kennis en ervaring uit te wisselen en stappen te zetten naar opschaling. Bijvoorbeeld door voorstellen te doen in internationaal verband voor te maken afspraken (normen).
- Ook duurzaam inkopen is een veelgenoemd thema in het netwerk. In 2017 is de norm NEN-ISO 20400 'Maatschappelijk verantwoord inkopen' gepubliceerd. Deze biedt richtlijnen aan organisaties, ongeacht hun activiteit of grootte, die duurzaamheid binnen inkoop integreren, zoals beschreven in ISO 26000. NEN-ISO 20400 is bedoeld voor stakeholders die betrokken zijn bij inkoopbesluiten en -processen of er de invloed van ondervinden. NEN zal zich inzetten om de zorg te informeren over deze laatstgenoemde norm. Ook verdient het aanbeveling om te verkennen of partijen behoefte hebben een uitwerking hiervan, toegesneden op de behoefte van de zorg.
- Water en afvalwater zijn thema's waar normalisatieprogramma's voor lopen. Verbinding van de zorgsector met deze programma's is relevant. Wat is nodig om medicijnresten uit water te halen? Hoe kunnen partijen dit bewerkstelligen? NEN zal ondersteunen om de mogelijkheden voor verbinding te verkennen en mogelijk stappen te zetten.
- Rode draad voor alle thema's is het verbinden van partijen. Binnen de sector als ook van de sector Zorg met andere sectoren, zoals de sector Bouw. Het Rijksvastgoedbedrijf en Rijkswaterstaat (RWS) hebben het 'Circulair Bouwen Platform' opgericht: het Platform CB'23. Samen met de Bouwcampus en NEN zijn de initiatiefnemers op zoek naar koplopers in de bouwwereld en naar concrete praktijkvoorbeelden van circulair bouwen. Het komende jaar kan gebruikt worden om te verkennen of een soortgelijk Platform ook mogelijk is binnen de zorg. Binnen de bouw is recent ook een norm ontwikkeld voor energieprestatie van gebouwen.
- Op internationaal niveau vindt de beweging plaats om over duurzaamheid en circulaire economie afspraken te maken. Een van de meest recente voorbeelden is een voorstel van Frankrijk om een ISO/TC 'Circular Economy' op te richten. Hierbij gaat het over onderwerpen als duurzaam inkopen, duurzame bedrijfsvoering etc. Om Nederland hierbij te laten aansluiten, heeft NEN een bijeenkomst georganiseerd om te toetsen hoe Nederland over het voorstel denkt, en om de mogelijkheid te bieden dat er aangesloten wordt. Getracht is om ook de zorgsector hierover te informeren. NEN biedt de mogelijkheid om de sector zorg aan te laten sluiten bij de internationale initiatieven en deel uit te laten maken van het (internationale) netwerk.
- Binnen de zorg worden voorbereidingen getroffen om circulaire economie in de zorg op de beleidsagenda te plaatsen van de NEN Beleidscommissie Zorg, Technologie en Organisatie. De beleidscommissie is verantwoordelijk voor het werkprogramma voor de sector zorg 'Van e-health en kwaliteitsmanagement tot medische technologie'. De beleidscommissie bestaat uit verschillende vertegenwoordigers uit de zorg, die samen en in overleg met NEN het werkprogramma bepalen. Onderzocht wordt hoe circulaire economie nog beter tot uiting kan komen in het werkprogramma.

II. Uitgangspunten, inzet en acties TNO

Algemeen

- TNO heeft als missie om mensen en kennis te verbinden om innovaties te creëren die de concurrentiekracht van bedrijven en het welzijn van de samenleving duurzaam versterken. TNO heeft veel kennis en expertise op het vlak van verduurzaming van de gebouwde omgeving in het algemeen en voor het zorgdomein in het bijzonder. Verschillende roadmaps van TNO leveren een bijdrage aan de energietransitie, verduurzaming en circulariteit. Specifiek voor de zorg is TNO betrokken bij het opstellen van routekaarten voor verduurzaming (o.a. Routekaart UMC's), EU-project gericht op verduurzaming ziekenhuizen (H2020-Streamer) en adviesopdrachten. TNO zal bij haar inzet in het kader van de Green Deal gebruik maken van het samenwerkingsverband 'Kennisplatform ziekenhuisbouw' i.o. In dit samenwerkingsverband participeren diverse ziekenhuizen en TNO. De doelstelling van het 'Kennisplatform Ziekenhuisbouw' (KPZ) is kennis te ontwikkelen t.a.v. bouwkundige en installatietechnische vraagstukken in ziekenhuizen zoals contaminatie control, energiegebruik/duurzaamheid, kritische technische infrastructuur of efficiëntie van het bouwproces om hiermee de bedrijfsvoering van ziekenhuizen (financieel) efficiënter te maken.
- TNO wil de volgende concrete bijdragen leveren aan de Green Deal:

CO₂-emissiereductie, Verduurzaming zorgvastgoed.

- De zorgsector heeft naar schatting 16,7 miljoen m² BVO (7,2 miljoen m² BVO ziekenhuizen + 9,5 miljoen m² BVO langdurige intramurale zorg) met een gezamenlijke CO₂-emissie van ca. 2400 kton gebaseerd op het gas, warmte en elektragebruik in 2000. TNO wil partijen ondersteunen bij het opstellen van de routekaarten om tot 49% CO₂-emissiereductie in 2030 en 95% CO₂-emissiereductie in 2050, met 1990 als referentiejaar, te komen. Uit eerste analyses blijkt dat een groot deel van de zorggebouwen voor 1995 is gebouwd, waarbij het niet duidelijk is in welke mate er vanaf dat moment stappen zijn gezet om de bouwkundige energetische kwaliteit te verhogen. TNO wil kennis overdragen waarmee partijen stappen vooruit kunnen maken en een betere afweging kunnen maken tussen maatregelen. Hierbij geldt als uitgangspunt dat de maatregelen kosteneffectief moeten kunnen worden doorgevoerd. Dit houdt in dat maatregelen veelal op natuurlijke momenten moeten worden ingezet waarvoor een routekaart noodzakelijk is.
- Ook wil TNO initiatieven nemen om samen met andere partijen systemen te ontwikkelen waarmee vergaande CO₂-emissie reductie binnen de zorgsector kan worden gerealiseerd. Daarbij zullen ook de vermeende eisen voor klimaat voor verschillende functies nader worden beschouwd. In de visie van TNO moet eerst de energievraag zo veel mogelijk worden gereduceerd waarbij ook de procesgerelateerde aspecten, met name bij ziekenhuizen, een belangrijke rol spelen. Naast deze procesgerelateerde zaken bieden ook maatregelen gericht op de energetische kwaliteit van de gebouwschil en het terugwinnen van warmte uit o.a. ventilatielucht kansen. Vervolgens moeten de verliezen in het systeem worden geminimaliseerd en de opwekking worden verduurzaamd.
- TNO positioneert zich in de samenleving als vliegwiel van innovatie. Met behulp van onderzoek, advies, en valorisatie maakt TNO innovaties schaalbaar en rendabel toepasbaar in en voor de zorgsector en andere sectoren.
- TNO gaat binnen het Kenniscentrum 'Maatschappelijk vastgoed' (werktitel) kennis verzamelen (good practices en ervaringsgegevens per sector (internationaal) zowel van maatregelen (technisch en proces) als van opdrachtgeverschap en financieringsconstructies), kennis bewerkt (vastgoedplanning, business cases, (laten) vastleggen good practices en ervaringsgegevens in rapportages, database, handleidingen), kennis verspreid (good practices, ervaringsgegevens en routekaarten via o.a. bijeenkomsten en online communicatie), alsmede kennis en innovaties ontwikkeld (vraagarticulatie stimuleren ten behoeve van onderzoeks- en ontwikkelprojecten).

Circulair gebruik van materialen in de zorg

- TNO draagt bij door:
  - Het met een model kunnen voorspellen van bouw- en sloopafval (bsa) dat vrijkomt bij renovatie en sloop;
  - Integrale afweging te maken tussen energiemaatregelen en maatregelen ter bevordering van de circulaire economie/identificeren van de integrale consequenties van circulaire en duurzaamheidsinitiatieven en technologische innovaties;
  - Het ondersteunen van transitie en innovatie op het gebied van circulariteit;
  - Met kennis over de volle breedte van technologie, de milieu-impact daarvan en macro-economische modellen kan TNO een belangrijke rol spelen in de ondersteuning van overheden en het bedrijfsleven in het stellen van circulaire prioriteiten en het opzetten van innovatieve programma's.
  - Analyse van gebouwvoorraden (bouwmethodes, bouwjaren, kenmerken e.d.) en het maken van juiste keuzes om zo de roadmap te bepalen.
- TNO werkt aan een model voor bouwmaterialen in beeld (BOB). Waarmee inzicht wordt gegeven in de vraag en het aanbod naar materialen in de bouw en kan worden berekend wat het milieueffect van lokaal hergebruik van materialen en de mogelijkheden daarvoor zijn, zowel op gebied van bouwmaterialen als logistiek.
- In samenwerking met de hele keten doet TNO onderzoek naar innovaties voor hergebruik en beperking van de vraag naar schaarse grondstoffen.

III. Uitgangspunten, inzet en acties MVO Nederland

- MVO Nederland is het grootste duurzame bedrijfennetwerk van Europa. Samen met 2.500 partners hebben we ons ten doel gesteld om in 2025 het kantelpunt naar 'De Nieuwe Economie' te realiseren. Een economie die circulair, energiepositief en inclusief is en met duurzame handelsketens werkt.
- MVO Nederland realiseert haar doelstelling door bedrijven binnen en vooral tussen verschillende sectoren te verbinden en ondersteunen met strategische agendasetting, marktvergroting voor duurzame innovatie, massa creëren en lobby in Nederland en Europa voor ambitieus overheidsbeleid op maatschappelijk verantwoord ondernemen. Zo is bijvoorbeeld het Betonakkoord tot stand gekomen onder regie van MVO Nederland en was MVO Nederland initiatiefnemer van de Green Deal Circulair Inkopen en verzorgt hier nu de uitvoer van.
- MVO Nederland is initiatiefnemer en beheerder van de 'Futureproof.Community'. Een online platform met als doel om uitdagingen en oplossingen op het gebied van duurzaamheid zichtbaar te maken en deze actief aan elkaar te verbinden. Sinds 2018 is hierin een specifieke cirkel voor duurzame zorg actief. In totaal zijn er binnen de community al meer dan 7.700 leden en zijn zo'n 3.000 duurzame matches van uitdagingen en oplossingen gemaakt.
- Binnen het 'MVO Netwerk Zorg' richten de duurzame zorgpartners zich op het versnellen van de verduurzaming van de zorgsector, op weg naar een veerkrachtige en gezonde samenleving. We zoeken daarbij nadrukkelijk de verbinding met ketenpartners en andere sectoren.
- MVO Nederland werkt actief samen met partijen binnen de Green Deal om circulariteit te bevorderen:
  - Door het opzetten van (cross-sectorale) keteninnovatietrajecten zoals eerder gerealiseerd in het programma 'Zorgeloos afval', maar ook in de ondergrondse infrastructuur, klimaatinstallaties, textiel, food & agri, bouw en kunststoffen. Hiermee geven we de vertaling van ambitie naar praktijk concreet vorm;
  - MVO Nederland start en begeleidt circulaire inkoopprojecten – zoals bijvoorbeeld in de Green Deal Circulair Inkopen en is voornemens deze ervaring ook in de zorg toe te passen;
  - MVO Nederland zet haar ontwikkelde 'Community of Practice' format in voor het realiseren van concrete opgaves in de zorg. Dit is een masterclass waarin deelnemers worden begeleid in het realiseren van een concrete oplossing voor hun specifieke circulariteitsopgave.
- MVO Nederland werkt actief samen met partijen binnen de Green Deal om CO₂-reductie te bevorderen:
  - Door een coalitie vorm te geven rondom CO₂-beprijzing.
  - Door deelname aan REDD+ te stimuleren.

- MVO Nederland werkt actief samen met partijen om belangrijke nieuwe thema's en innovaties op het gebied van duurzaamheid in de zorg te agenderen en verspreiden:
- Door het werken met ambassadeurs en opiniemakers aan een strategische duurzaamheidsagenda voor de zorg.
- Door het delen en borgen van kennis via bijeenkomsten in samenwerking met partners voor het opdoen van kennis en contacten en gestructureerd uitwisselen van best practices rondom MVO-thema's.
- Door het stimuleren van samenwerking in de zorgketen op die thema's die organisaties alleen niet kunnen oplossen, door het opzetten en faciliteren van (keten)innovatieprojecten met zorgorganisaties, bedrijven (o.a. zorg, food & agri, chemie), verzekeraars, kennisinstellingen en banken. Doel is om samen een concrete duurzame innovatie naar een hoger/breder plan te trekken en tegelijkertijd drempels voor uitvoering (cq aanbesteding) te detecteren en te slechten. Voorbeelden van succesvolle cross-sectorale innovaties hierin zijn het icoonproject 'Zorgzame Bedrijfskleding' en de innovatiecoalitie 'Zorgeloos Afval' waar onder meer een duurzaam inzamelvat voor specifiek ziekenhuisafval is ontwikkeld en nu wordt toegepast.

IV. Uitgangspunten, inzet en acties ZonMw

- Het versnellen van het verduurzamen van de zorg (cure en care) is dé uitdaging voor de toekomst van de sector. ZonMw levert hier graag een bijdrage aan.
- Met name op het vlak van gezondmakende leef- en verblijfsomgeving: binnen én buiten de zorginstelling, voor patiënten, cliënten én zorgpersoneel, is behoefte in het veld aan praktijk-ondersteunende kennisontwikkeling en –verspreiding. Maar wel in samenhang met (kennisvragen op) de andere drie themagebieden. Denk bijvoorbeeld aan het vermoede negatieve gezondheidseffect van (verduurzaamde) glazen binnenruimtes op dementerende ouderen.

ZonMw levert hier graag een bijdrage aan.

V. Uitgangspunten, inzet en acties 'Stichting Eten+Welzijn, Dutch Cuisine, Platform Patiënt en Voeding'

Gezonde leefomgeving en een integraal duurzaam voedsel- en voedingsbeleid

- De coalitie 'Stichting Eten+Welzijn, Dutch Cuisine en Platform Patiënt en Voeding' zet zich in voor een integraal duurzaam en gezond voedsel- en voedingsbeleid vanuit de overtuiging dat de momenten waarop we als mens in contact komen met zorg de fases zijn waar de bereidheid en urgentie om het voedingspatroon te wijzigen het meest aanwezig is. Het uitgangspunt van de acties van het collectief ten behoeve van deze Green Deal is: "het aanbod aan kennis over het gezondheidspotentieel en de beschikbaarheid van gezond, duurzaam eten binnen de zorg te vergroten."

Rolverdeling

- De coalitie wil onderstaande projecten (zie bij aanpak), tegen de achtergrond van en in samenwerking met relevante Partijen uit de Green Deal en andere kennispartners en adviserende organisaties opzetten, ondersteunen en/of actief uitvoeren.
- Patiënten, cliënten, ouderen (vertegenwoordigd door hun belangenorganisaties) ziet de coalitie als feitelijke opdrachtgevers. Zij bepalen de visie, doelstellingen en benoemen de knelpunten.
- Hierbij is ondersteuning nodig door kennispartners en adviserende organisaties. In de komende periode zal het overleg met relevante Partijen en andere kennispartners en adviserende organisaties worden aangegaan om hun formele toezegging aan de aanpak te verkrijgen.

Aanpak:

De coalitie organiseert een aantal acties waarbij afhankelijk van de ontwikkelfase good practices worden verzameld, geïnitieerd en vermenigvuldigd:

Jaar 1

- Onder leiding van neutraal programmamanagement wil de coalitie een samenwerkingsverband van patiënten-, cliënten- en ouderenorganisaties oprichten met ondersteuning van kennispartners en vertegenwoordigers van de agrarische sector, de industrie en catering om een toekomstbeeld op te stellen en vanuit het gedeelde belang het duurzaamheids- en gezondheidspotentieel te benoemen. Hierbij worden vanuit een duidelijke urgentie knelpunten en gezondheids- en duurzaamheidspotentie, vragen en wensen geformuleerd, gericht aan zorgaanbieders, Rijksoverheid, gemeenten en zorgverzekeraars die ervoor moeten zorgen dat het potentieel werkelijk benut kan gaan worden met de patiënt/cliënt aan zet.
- De coalitie benut informatiekanaalen van de Green Deal en informeert de uitkomst aan relevante Partijen en andere geïnteresseerden en roept op tot het uitwerken en indienen van nieuwe en bestaande integrale projecten/pilots waarbij minimaal de driehoek cliënt/patiënt/ouderen, zorgorganisatie-kennisinstellingen of uitvoerders (caterers, logistiek, voedselleveranciers etc.) samenwerken aan impact, passend binnen de vier thema's van de Green Deal.
- Onder regie van de coalitie zal daarna een beperkt aantal projecten worden uitgewerkt als pilot (goede business cases met patiënt/cliënt behoefte centraal en funding voor de pilots worden separaat door de coalitie georganiseerd). De coalitie sluit jaar 1 af met een landelijke bijeenkomst waarbij per doelgroep groeikansen, nieuwe - en lopende initiatieven/resultaten als onderdeel van een uitvoeringsprogramma gedeeld worden.

Jaar 2

- In jaar 2 zullen de uitgekozen projecten/initiatieven worden uitgevoerd, wordt geleerd van de resultaten en wordt een integraal advies voor structurele veranderingen opgesteld onder regie van de coalitie. Jaar 2 wordt afgesloten met een landelijke bijeenkomst waarbij resultaten worden gedeeld, de verdere focus wordt bepaald en doelstellingen geformeerd en zorgorganisaties en ketenpartijen zich kunnen aanmelden voor het - onder begeleiding van de coalitie, relevante Partijen en andere kennispartners en adviserende organisaties - zelf vertalen en implementeren van de 'nieuwe werkwijzen'.

Jaar 3

- Zorgorganisaties die dat willen implementeren en borgen de door hen gekozen 'nieuwe werkwijze'. Tevens worden alle uitgewerkte processen, met bijbehorende audits en tevredenheidsonderzoeken, beschreven zodat deze onderdeel kunnen vormen van de kwaliteitssystemen binnen de zorg. Hierdoor kan voedsel- en voedingsbeleid zich structureel blijven ontwikkelen en verbeteren.
- Jaar 3 wordt door de coalitie afgesloten met een landelijke 'oogst' bijeenkomst.

Jaar 4

- De coalitie zal het gehele traject evalueren en voorstellen doen voor het borgen van beschikbaarheid van kennis en continuïteit van de leercurve en samenwerking.

Bijlage 5 bij artikel 29:

Specifieke uitgangspunten, inzet en acties NVB en Banken

1. Uitgangspunten, inzet en acties NVB

- Duurzaamheid is een maatschappelijk thema, mede in het licht van de klimaatverandering. De bankensector levert graag haar bijdrage aan verduurzaming van de economie en de noodzakelijke energietransitie. Deze zaken zijn dan ook speerpunten in het duurzaamheidsbeleid van de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB). De bankensector richt zich op het inzichtelijk maken van de klimaatimpact van investeringen. Bovendien sluiten we ons aan bij de CO₂-reductiedoelstelling van het kabinet. Het derde thema binnen de duurzaamheidsagenda van de NVB is het verduurzamen van vastgoed. Samen met de zorgsector en de overheid is de NVB in gesprek om zorgvastgoed te verduurzamen (vgl. het aangekondigde energielabel C in de kantorenmarkt in 2023). De NVB en haar leden kijken bovendien vooruit naar de mogelijkheden voor financiering van energieneutraal vastgoed.
- Het ondersteunen van deze Green Deal zorg onderschrijft de ambities die de NVB nastreeft. De NVB levert een directe bijdrage aan twee van de vier specifieke overwegingen van de Green Deal: CO₂-reductie en circulair werken. Zijdelings draagt de NVB bij aan een gezonde leef- en verblijfsomgeving. Voor wat betreft medicijnresten uit het water gaan wij graag in gesprek met betrokken partijen indien de NVB hierin een relevante bijdrage kan leveren.

Energiegebruik en CO₂-reductie

- 7% Van de gebouwde omgeving in Nederland bestaat uit panden die zorgaanbieders gebruiken. Dit biedt een grote potentie om maatschappelijk bij te dragen aan de CO₂-reductie zoals geformuleerd in de Green Deal. De NVB stimuleert vanuit haar eigen rol de initiatieven die banken individueel en gezamenlijk nemen om (zorg)vastgoed te verduurzamen. Zo nodig gaan we het gesprek aan met brancheorganisaties in de zorg. De NVB en de betrokken banken bij deze Green Deal brengen eind 2018 een notitie uit over de financierbaarheid van zorginstellingen. De NVB doet daarin onder andere een aanbeveling over het bereiken van een duurzame gezondheidszorg en geven onze gezamenlijke visie over de energietransitie. Banken hebben hierin een belangrijke rol als financier van zorginstellingen. De inspanningen in het reduceren van CO₂-uitstoot en het stimuleren van schoner energiegebruik draagt indirect bij aan een gezonde leef- en verblijfsomgeving.

Circulair werken

- Binnen de duurzaamheidsagenda van de NVB is circulariteit een prioriteit. Banken en NVB onderzoeken samen de definities van wat circulaire financieringen zijn. Wij gaan graag met relevante partijen in gesprek om de rol en bijdrage vanuit banken te specificeren.

II. Uitgangspunten, inzet en acties ABN AMRO

- Verduurzamen van de zorgsector is van belang om de nationale klimaatdoelstellingen in 2030 te halen. Het sluit naadloos aan bij de doelstellingen die ABN AMRO nastreeft op de onderwerpen duurzaamheid en circulariteit. Met het tekenen van de Green Deal Zorg ondersteunt ABN AMRO het belang om een bijdrage te leveren aan verduurzaming van de zorgsector.
- ABN AMRO gaat graag een partnership aan met zorginstellingen om de verduurzaming van de zorgsector te realiseren.
- Hierbij streeft ABN AMRO het volgende doel na: in 2030 scoort al het zorgvastgoed dat wij financieren gemiddeld een energielabel A. Een individueel pand mag hierbij niet lager scoren dan energielabel C. Een energiezuiniger pand levert minder CO₂-uitstoot op en helpt dus om de klimaatdoelstelling te halen.
- Meer dan 50% van het zorgvastgoed heeft niet het gewenste minimale energielabel. Om het doel te behalen in 2030 zal de zorgsector een substantiële versnelling van de huidige verduurzamingsactiviteiten moeten doorvoeren. Dit geeft een additionele belasting op de investeringscapaciteit, zeker als de investeringen op de gebruikelijke ratio's gefinancierd worden.
- Als partner in de verduurzaming van de zorgsector is ABN AMRO bereid om de verduurzamingsinvesteringen voor de volle 100% te financieren. Dit kan zowel bancair via leningen, of - indien het energieobjecten betreft - via lease.
- Naast de financieringsmogelijkheden stimuleren wij het onderwerp duurzaamheid in de zorgsector door:
  - Gratis inzicht te geven in het energieverbruik van het zorgvastgoed via de duurzameinvesteringstool.nl. Hierbij krijgen zorginstellingen ook grip op hun besparingsmogelijkheden.
  - Nieuwe ontwikkelingen zoals Product-as-a-service te omarmen en te kijken hoe wij dit kunnen financieren.
  - Circulaire initiatieven te stimuleren, zoals overeengekomen met de circulaire doelstellingen die ABN AMRO heeft geformuleerd voor 2020.
  - Onze eigen praktijkervaringen op het gebied van duurzaamheid en circulariteit te delen zodat zorginstellingen een voorsprong krijgen in deze onderwerpen.
  - Gespecialiseerde gesprekspartners te leveren.

III. Uitgangspunten, inzet en acties Rabobank

- Rabobank financiert een substantieel deel van het zorgvastgoed in Nederland. De ambitie is om de komende jaren een groot deel hiervan te verduurzamen. We ondersteunen de zorg bij het verminderen van energiegebruik (denk aan isolatie, deursluitingen en LED-verlichting), circulair bouwen, het halen van de benodigde energie uit hernieuwbare bronnen (zoals water, zon, wind en aardwarmte) en het bevorderen van een goed leef-en werkklimaat, zoals gezonde binnenlucht en voldoende geluidsisolatie. Hierdoor verbeteren we de gebruikskwaliteit en bevorderen we hergebruik bij leegstand. Zo dragen we bij aan een duurzame zorgsector.
- Met het tekenen van de Green Deal ondersteunt Rabobank haar ambities om actief bij te dragen aan de financiering van initiële kosten die bijdragen aan verduurzaming. Rabobank zal zich maximaal inspannen om financieringsfaciliteiten aan te bieden, waardoor de drempel voor zorginstellingen om duurzaam te investeren zo laag mogelijk wordt en CO₂-neutraliteit van zorgvastgoed op zo kort mogelijke termijn (maar niet later dan 2050) wordt bereikt. Daarbij zal zij zich ook inspannen om de lat voor zorginstellingen hoog te leggen.

Inzicht, netwerk en financiële oplossingen

- Rabobank gaat klanten helpen door hen inzicht te geven in de energielabels in hun eigen vastgoedportefeuille. Daarnaast biedt de bank de klanten oplossingen aan door samen met partners vast te stellen wat de specifiek te nemen duurzaamheidsmaatregelen zijn en in welk tempo de klant dit het beste kan toepassen.
- Rabobank zal rendabele verduurzamingsmaatregelen tot 100% financieren en panden die alternatief aanwendbaar zijn onder gunstiger condities willen financieren. Zo wil Rabobank de mogelijkheid bekijken om bij zeer courant zorgvastgoed (geen zorggebouwen, maar geschikt voor regulier wonen) de gebruikelijke aflossingstermijn van 20-25 jaar op te rekken. Hiermee worden middelen vrijgespeeld die gebruikt kunnen worden voor de investeringen in verduurzaming. Dit binnen de context van een strategie en onderbouwde businesscase die solide en toekomstbestendig is.

IV. Uitgangspunten, inzet en acties Triodos

Triodos Bank sluit zich aan bij Green Deal Zorg

- De jarenlange ervaring zet Triodos graag in om zorgorganisaties aangesloten bij de Green Deal Zorg te helpen hun vastgoed te verduurzamen. De aangesloten zorgorganisaties kunnen voor het realiseren van energiearme en energieneutrale zorgpanden een groenverklaring 'Duurzaam Bouwen', via Triodos Bank, aanvragen bij Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. De groenverklaring stelt een norm voor CO₂-uitstoot en circulariteit, zoals duurzaam hout en waterbesparende maatregelen.

Duurzame investering vraagt voorfinanciering

- De financieringsnorm voor de huisvestingscomponent laat veelal geen ruimte voor duurzame investeringen in het zorgvastgoed. De ruimte ontstaat in de jaren van gebruik doordat de energielasten substantieel dalen. Dit vraagt om een voorfinanciering van de duurzame investering. De groenfinanciering van Triodos Groenfonds biedt een voordelige financiering voor de zorg.

Goedkoper uit met Groenverklaring

- Bouwen en renoveren van zorgvastgoed volgens de 'Groenverklaring' biedt een norm om energiearme of energieneutrale zorgpanden te realiseren. Voordeel daarbij is dat Triodos Groenfonds op basis van de 'Groenverklaring' momenteel 0,5% rentekorting op jaarbasis geeft ten opzichte van een Triodos Bank lening. De 'Groenverklaring' is 10 jaar geldig. Dus van het rentevoordeel kan 10 jaar lang worden genoten. Daarbij zal de lagere energierekening meer ruimte bieden in het zorgtarief om 'meer handen aan het bed' te bekostigen en het duurzamere pand ook een toekomstbestendige, gezondere zorg- en werkomgeving bieden.

Meer informatie

- Er zijn reeds diverse zorgorganisaties gefinancierd die een Groenverklaring Duurzaam Bouwen hebben verkregen. Deze kennis, succesverhalen en samenwerkingspartners delen wij graag met alle zorgorganisaties aangesloten bij de Green Deal Zorg. Voor meer informatie verwijzen wij naar de folder 'Financieringspartnerschap Triodos Bank & Triodos Groenfonds'.

V. Uitgangspunten, inzet en acties ING

- ING wil actief bijdragen om de transitie van het traditionele vastgoed naar duurzaam vastgoed te faciliteren. De ING heeft hiervoor verschillende financieringsoplossingen.
- In veel gevallen werken wij samen met ING Groenbank, 100% dochter van ING Bank N.V. ING Groenbank adviseert onze klanten op het gebied van duurzaamheid en is het loket voor aanvragen van Groenverklaringen richting de Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland. De Groenverklaring stelt een norm voor CO₂-uitstoot en circulariteit zoals duurzaam hout en water beperkende maatregelen.
- Naast Groenbank met haar Groenlening zijn wij ook in staat om een 'sustainable improvement loan' aan te bieden.

Bijlage 6 bij artikel 30 **Uitgangspunten, inzet en acties PGGM**

1. Uitgangspunten, inzet en acties PGGM

- PGGM spant zich in voor de duurzaamheidsdoelstellingen op de thema's energiegebruik en CO₂-emissie, circulair werken, medicijnresten uit het afvalwater en gezondmakende leef- en verblijfsomgeving.
- Voor PGGM is een meer duurzame samenleving geen luxe maar een noodzaak om voorspoed van vandaag te continueren en liefst te vergroten.
- De bijdrage van PGGM bestaat uit een divers palet aan acties:
  - PGGM participeert in een breed, bestuurlijk netwerk, die noodzaak en aangrijpingspunten bekend maakt en inspiratie wil brengen om de agenda van de green deal relevant en levend te houden (vervolg MVO Nederland);
  - PGGM zet de infrastructuur naar zorg en welzijn in, om het belang van duurzaamheid te onderstrepen en te verwijzen naar concrete hulplijnen voor de veranderaanpak;
  - PGGM kan de eigen duurzaamheidsreis (over waarom, wat en hoe) delen op individueel instellings-, branche- of sectorniveau;
  - PGGM kan, samen met relevante partijen, meewerken om juiste kosten-batenanalyses te maken, inclusief de positieve impact op gezondheid;
  - PGGM kan binnen de vereniging van 750.000 leden (werknemers in zorg en welzijn) het onderwerp verkennen, ideeën ophalen en geesten rijp maken over het belang van duurzaamheid in de zorg.

Bijlage 7 bij artikel 31: Uitgangspunten, inzet en acties Leveranciers

I. Uitgangspunten, inzet en acties Philips

- Philips heeft als missie om de wereld gezonder en duurzamer te maken en om de levens van 3 miljard mensen te verbeteren in 2025. In vervolg op onze bijdrages aan de eerste Green Deal Duurzame Zorg, wil Philips graag de volgende bijdragen leveren aan deze Green Deal.
- Samen met de industrie vereniging relevante kennis ontwikkelen. Een goed voorbeeld is het Ecodesign werk dat door CoCIR is gedaan en waarbij industrie standaarden zijn ontwikkeld rondom energieverbruik van beeldvormende systemen: <http://www.cocir.org/initiatives/ecodesign-initiative.html>. Dat maakt het mogelijk om binnen inkoopprocessen energie verbruik op een goede manier te bevragen en bevat handvaten voor het terugdringen van energieverbruik. Philips zal zich inspannen om deze standaarden ook via FME onder de aandacht te brengen.
- Philips zal bijdrages gaan leveren om het onderwerp aan de orde te brengen bij haar klantenrelaties; Momenteel wordt samengewerkt met het UMC Utrecht op het gebied van Circulaire MRI en bij het uitrollen van een Philips commitment om de "loop te sluiten" voor grote medische systemen in Nederland.
- Daarnaast is een belangrijk thema de transformatie naar value based healthcare. Het realiseren van efficiëntere zorgpaden kan een positieve impact hebben op de duurzaamheid van een ziekenhuis. Philips kan helpen met het aandragen van bewezen casussen over het bevorderen van efficiënt en gepast zorggebruik.

II. Uitgangspunten, inzet en acties Siemens Healthineers

- Siemens Healthineers heeft als doelstelling om in 2030 CO₂-neutraal te zijn. In 2020 is de CO₂-uitstoot met de helft verminderd ten opzichte van de start in 2015. Om dit te bereiken focust Siemens zich op het verminderen van het energieverbruik, maakt het gebruik van intelligente e-mobility oplossingen en koopt het schone energie in.
- Siemens Healthineers heeft een wereldwijd EHS-beheersysteem en een proces genaamd PREP (Product Related Environmental Protection), dat dient als onze strategie voor Eco-Design. PREP bevat veel elementen, zoals het identificeren van belangrijke milieuaspecten van het product, het selecteren en implementeren van ontwerpcriteria voor milieudoelstellingen, het verminderen of elimineren van gevaarlijke stoffen en het efficiënt gebruik van materiaal.
- Siemens Healthineers voert de volgende activiteiten uit voor een duurzame gezondheidszorg:
  - hele apparaten worden retour genomen voor renovatie en wederverkoop;
  - onderdelen en componenten worden retour genomen voor reparatie en hergebruik voor service-apparaten in het veld;
  - Retour, reparatie en hergebruik van kapotte onderdelen die tijdens het onderhoud zijn verzameld (sommige onderdelen kunnen meer dan vijf keer worden hergebruikt);
  - Terugname van apparaten, componenten en onderdelen voor recycling van materialen en energie.
- Alle specifieke data rond onze apparatuur worden vastgelegd in een 'Environmental Product Declaration'. Daar waar mogelijk zijn de data, zoals bijvoorbeeld stroomverbruik, gerelateerd aan Internationale normen zoals de 'Green Public Procurement' (GPP) zodat het onderling vergelijken van aanbieders in aanbestedingen mogelijk is.

III. Uitgangspunten, inzet en acties Pharmacare.ai

Pharmacare.ai wil de volgende bijdragen leveren aan het thema 'Circulair Werken':

- Het mee-ontwikkelen en vermarkten van oplossingen, die verspilling door verkeerd geneesmiddelgebruik en therapieontrouw terugdringen.
- Apothekers zijn bij uitstek professionals die uitkomsten van geneesmiddelen kunnen optimaliseren en zo verspilling kunnen tegengaan. Door betere koppeling van o.a. apotheeksystemen met beschikbare digitale technologieën, kunnen meer patiëntendata gerichter geanalyseerd worden, kan betere risicostratificatie plaatsvinden en daarmee een farmaceutisch zorgpad sneller circulair aangepast worden op basis van de behoeften van de patiënt. Pharmacare.ai faciliteert oplossingen die apothekers ondersteunen om digitale zorg te geven waar mogelijk en humane, mensgerichte zorg te verlenen waar noodzakelijk. Pharmacare.ai wil ketencirculariteit faciliteren door het delen van kennis omtrent relevante technologieën en randvoorwaarden, bijvoorbeeld zoals die beschreven zijn in het boek *Pharmaceutical Care in Digital Revolution* (Elsevier, 2019).

IV. Uitgangspunten, inzet en acties Van Straten Medical

- De wegwerp- en vervangcultuur heeft een enorme impact op onze aarde. Het circulaire model gaat ervan uit dat afval de basis is voor nieuwe grondstof. Grondstoffen, zoals RVS in het instrumentarium, zijn namelijk eindig.
- Met het programma 'Circulair instrumentbeheer' speelt Van Straten Medical hier op in. Door instrumenten en materialen niet weg te gooien en te vervangen voor nieuwe instrumenten, maar na reparatie, revisie en renovatie te hergebruiken, kunnen Nederlandse ziekenhuizen op inkoopkosten besparen. Op die manier kunnen ze bovendien een belangrijke bijdrage aan de circulaire economie leveren.
- Voor het Circulariteitsprogramma zoekt Van Straten Medical ziekenhuispartners, die samen willen werken om instrumenten door renovatie en revisie geschikt te maken voor hergebruik.
  - Circulair instrumentbeheer bestaat uit:
    - Voorraadoptimalisatie d.m.v. een reductie van het instrumentarium.
    - Voorraadoptimalisatie d.m.v. revisie/reparatie in plaats van omruil van het chirurgisch instrumentarium.
    - Courant maken van overtollige of incurante instrumenten d.m.v. renovatie.
    - Overnemen van incurante instrumenten, RVS-afval, disposable instrumenten en optieken. Deze worden omgesmolten en hergebruikt als grondstof voor nieuwe medische instrumenten, instrumentnetten en FlexClean Medical flushing tools.
  - Op deze manier verandert het programma de keten van 'maken-gebruiken-weggooien' naar 'maken-gebruiken-hergebruiken'. Van Straten Medical beschouwt het ziekenhuisafval als grondstof voor haar productie.

V. Uitgangspunten, inzet en acties Signify

- Met het tekenen van de Green Deal onderstreept Signify de ambities om proactief bij te dragen aan de verduurzaming van het vastgoed van de zorgbranche. Daarnaast streeft Signify ernaar om dit, samen met partners, op een circulaire manier uit te voeren.

VI. Uitgangspunten, inzet en acties Strukton WorkspHERE

- Met het tekenen van de Green Deal onderstreept Strukton WorkspHERE de ambities om proactief bij te dragen aan de verduurzaming van het vastgoed van de zorgbranche. Daarnaast streeft Strukton WorkspHERE ernaar om dit, samen met partners, op een circulaire manier uit te voeren en stelt hiertoe capaciteit en kennis beschikbaar.

VII. Uitgangspunten, inzet en acties Eiffel

- Create the change: Eiffel richt zich op sustainable business modellen samen met de sustainable transformatie managers van 'Firm of the Future'. Businessmodellen met ruimte voor duurzaamheid, die opleveren in plaats van kosten, zowel economisch als milieutechnisch. Over deze visie en de 'how to / roadmap' organiseren wij met regelmaat gratis toegankelijke ronde tafelsessies, die to the point bijdragen aan de bewustwording en aan de oplossingsrichtingen voor verduurzaming van de zorg.
- Dashboarding van Sustainable development goals (SDG): Het worden van een sustainable organisatie begint met transparantie. Eiffel heeft een SDG-dashboard ontwikkeld. Dit dashboard is volledig gekoppeld aan de 17 Sustainable Development Goals onderschreven door de VN. Dit dashboard geeft inzicht van strategisch tot operationeel niveau en kan ook zorgorganisaties helpen om grip te krijgen op de duurzaamheidsagenda. Een concreet initiatief bijdragend aan verduurzaming van de zorg via de weg 'Van data, naar inzicht en transparantie, naar beleid, met doelgerichte acties als resultaat!'
- Kennisoverdracht: Het zit in het DNA van onze kennisorganisatie om partijen samen te brengen op actuele thema's. Ook voor de zorgsector organiseren wij met grote regelmaat gratis toegankelijke kennisbijeenkomsten en congressen om elkaar te ontmoeten, te netwerken en om van elkaar te leren. In november 2018 organiseren wij 'Hét Zorgcongres: Gezond naar de Toekomst!'. In dit congres ontvangen wij onder andere de landelijk kwartiermaker duurzame zorg van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Zij gaat in een interactieve sessie met onze zorgklanten in gesprek over sustainabilty in de zorg en vooral over de wijze waarop de zorg op dat vlak vooruitgang kan boeken.

VIII. Uitgangspunten, inzet en acties FoodforCare

De inzet van FoodforCare is:

- Foodwaste reductie bij zorginstellingen middels kennisdeling van ontworpen modellen en methodiek (beproefde methode leidt tot 50% reductie). FoodforCare gaat graag een partnership aan met zorginstellingen om de waste reductie op lokaal niveau te realiseren.
- Afvalreductie in restauratieve faciliteiten: Het personeelsrestaurant, gastenrestaurant en mogelijk cliënten- of patiëntenvoeding genereert naast food waste afvalstromen die niet gerecycled worden. FoodforCare beschikt over de expertise rondom uitvoering van een afvalarm voedingsconcept. FoodforCare beoogt middels de Green Deal deze kennis te delen en inzichtelijk te maken welke bijdrage we met elkaar leveren.
- Verhoging van meetbaarheid duurzame inkoop ingrediënten: Inzicht in het percentage duurzame inkoop op basis van volume of financiële waarde; verbeterplannen voor verduurzaming van voedingsconcepten en de financiële impact hiervan. FoodforCare stelt ontwikkelde modellen open voor gebruik en beoogt uniformiteit van duurzaamheidskenmerken binnen de zorg te bevorderen.
- Lokale inkoop: CO₂-reductie door lokale inkoop en 'korte ketens'. FoodforCare helpt (zorg)instellingen door het delen van recepturen en (her)inrichting van processen.
- CO₂-reductie: FoodforCare streeft ernaar om in 2030 CO₂-neutraal te werken.

IX. Uitgangspunten, inzet en acties PQS

- PQS heeft als missie om de wereld duurzamer te maken door de energiestromen (conventioneel en duurzaam) efficiënter te maken (Power Quality) in het kader EU 2030 doelstellingen met als resultaat de verlenging levensduur gebruikte middelen (LED, MRI, etc.), het verlagen van onderhoudskosten en de verspilling grondstoffen en vervuiling terug te dringen.
- Door onze ruime ervaring in CO₂-transities in de industrie, Food en Gebouwen met meer dan 100 E-Power implementaties (jaarlijkse gegarandeerde energie besparingen vanaf 4%) wil PQS bijdragen in de borging van Green Deal Duurzame Zorg, leveren van de Energie zekerheid Zorg en vanuit de besparingen, budgetten vrij maken voor innovatie, de verbetering Patiënt veiligheid, Betaalbare Zorg en het verhogen van bedrijfszekerheid Zorgactoren.

- Voorstel van PQS is om een aantal metingen i.s.m. met VWS en TNO/RVO te houden binnen een drietal ziekenhuizen en een drietal zorginstellingen om zo aan te tonen en inzicht te verkrijgen in de mogelijke CO₂-reductie, het energieverbeterpotentieel en inzage in bijkomende investeringen voor inzet van bijvoorbeeld de E-power oplossingen.

X. Uitgangspunten, inzet en acties Van Beek

- Van Beek geeft uitvoering aan duurzaamheid door haar inzet op de thema's CO₂-reductie, circulair werken, verminderen medicijnresten uit water en gezondheidsbevorderende leefomgeving.
- Van Beek deelt binnen de Partijen van de Green Deal kennis en communiceert hierover zodat via samenwerking de gehele zorg duurzaam gaat werken.

XI. Uitgangspunten, inzet en acties Deerns

- Met het tekenen van de Green Deal onderstreept Deerns de ambities om proactief bij te dragen aan de verduurzaming van het vastgoed van de zorgbranche. Daarnaast streeft Deerns ernaar om dit, samen met partners, op een circulaire manier uit te voeren en stelt hiertoe capaciteit en kennis beschikbaar.